Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NICOLAVS STENONIVS

NICOLAUS STENO SOM KATOLSK BISKOP.
Kopi af C. A. Lorentzen efter et gammelt Maleri.
Kirurgisk Akademi, København.

NIELS STEENSEN

EN STOR NATURFORSKER OG BISKOP

ET KORT LIVSBILLEDE

AF

JOHANNES METZLER

KØBENHAVN 1928

I KOMMISSION HOS ST. ANSGARS BOGHANDEL

IMPRIMATUR — Hafniæ, in festo omnium Sanctorum 1927.
✠ JOS. BREMS, Vic. Apost. Daniæ.

Mohns Bogtrykkeri.

INDHOLD

	Side
Litteraturfortegnelse	I
Forkortelser	VI
Indledning	1
I. Steno som Forsker og Opdager	3
II. Selvfordybelse og Omvendelse	29
III. Gennem Kors til Lyset	43
IV. Niels Steensens Eftermæle	69
Navneregister	77

ILLUSTRATIONER

1. Nicolaus Steno som katolsk Biskop. Kopi af C. A. Lorentzen efter et gammelt Maleri. Kirurgisk Akademi, København. Titelbillede —
2. Mindesmærke for Nicolaus Steno af Prof. Vincenzo Consani i St. Lorenzokirken, Florens 26
3. Nicolaus Steno. Maleri fra ca. 1670 i Galleria Uffici, Florens. Omslagsbillede og 39
4. Nicolaus Steno. Buste af Karl Christian Ernst Hartmann (1886). St. Knuds Skole, København. 66

LITTERATURFORTEGNELSE

Bemærkning: Titlerne paa Niels Steensens Værker og deres Oversættelser findes i Tekstens Anmærkninger.

Bartholini, Thomae, Epistolarum medicinalium a doctis vel ad doctos scriptarum Cent. I et II (Hafniae 1663); Cent. III et IV (Hafniae 1667).

Bartholini, Thomae, Acta medica et philosophica Hafniensia ann. 1671–1676. Vol. I–IV (Hafniae 1673–1677).

Behnes, G., Kathol. Hauskalender (Papenburg und Meppen 1869) 87–119.

Blondel, L., Les vies des saints pour chaque jour de l'année (Paris 1722) 732–747.

Campana, Domenico del, Documenti inediti riguardanti la vita di Niccolò Stenone. Estratto dalla Rivista di Fisica, Matematica e Scienze Naturali, anno VI (Pavia 1905) 7 pp.

Capellini, Giovanni, Di Nicola Stenone e dei suoi studii geologici in Italia (Bologna 1870) 35 pp.

Dunin-Borkowski, Stanislaus von, Benedikt de Spinoza und Niels Stensen. Stimmen der Zeit Bd. CXII (Freiburg 1926) 126–138.

Elkjer, T. P., Niels Steensens Doktorgrad. Ugeskrift for Læger (København 1924) 468.

Fabroni, A., Lettere inedite di uomini illustri. Vol. II (Firenze 1773).

Fabroni, A., Vitae Italorum doctrina excellentium, qui saeculis XVII. et XVIII. floruerunt. Tom. III (Pisis 1779) 1–63.

Gosch, C. C. A., Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur. Anden Afdeling. Bd. I (København 1873) 149–256.

Hansen, Emil Chr., To berømte Naturforskere. [= N. Steensen og Nederlænderen Swammerdam]. Historisk Archiv (København 1871) I, 247–268.

Ingerslev, V., Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800. Anden Deel (København 1873) 28–34.

Jørgensen, A. D., Nils Stensen. Et Mindeskrift (Kjøbenhavn 1884) 231 SS.

Klinkhardt, Historische Nachrichten von den zwei apostolischen Vikariaten im Norden und in Ober- und Niedersachsen. Vaterländisches Archiv des historischen Vereins für Niedersachsen 1836, 31–33, 516–517.

Köcher, A., Herzog Johann Friedrich, Bischof Steno und Pastor Petersen in Hannover. Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen 1899 (Hannover 1899) 204–212.

Krogsgaard, A. M. R., Niels Steensen, en dansk Naturforsker fra det 17. Aarhundrede. Tale i Selskabet for Efterslægten paa dets Stiftelsesfest den 4. Marts 1924. Efterretninger om Efterslægtselskabets Gymnasium for Skoleaaret 1923–24 (København 1924) 3–13.

Maar, Vilhelm, Life and Works of Nicolaus Steno. Nicolai Stenonis Opera philosophica. I–II (Copenhagen 1910) XXXII + 264 + 365 SS.

Maar, Vilhelm, To uudgivne Arbejder af Nicolaus Steno fra Biblioteca Laurenziana. Oversigt over det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1910 Nr. 4 (København 1910) 313–337.

Maltesen, L., Nils Stensen. Højskolebladet Bd. XIV (1889) 513–518, 555–557, 594–598, 627–633, 701–703, 724–730, 759–762, 789–792.

Manni, Domenico Maria, Vita del letteratissimo Monsig. Niccolò Stenone di Danimarca, Vescovo di Titopoli e Vicario Apostolico (Firenze 1775) XVI + 335 pp.

Mejer, Otto, Die Propaganda, ihre Provinzen und ihr Recht. Bd. II (Göttingen 1853) 265–273.

Metzler, Johannes, Nikolaus Steno. Aus dem Leben eines nordischen Gelehrten und Bischofs. Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland Bd. CXLVIII (München 1911) 81–99, 174–192, 261–277.

Metzler, Johannes, Nicolaus Steno i Maler- og Billedhuggerkunsten. Varden Bd. IX (København 1911) 163–178.

Metzler, Johannes, Nikolaus Steno. Ein hervorragender Asket der Neuzeit. Pastor bonus Bd. XXIII (Trier 1911) 347–353, 410–417.

Metzler, Johannes, Die Apostolischen Vikariate des Nordens. Ihre Entstehung, ihre Entwicklung und ihre Verwalter. Erste und zweite Auflage (Paderborn 1919) 49–54, 61–65.

Møller, Jens, Authentiske Efterretninger om Niels Stenos Overgang til den katholske Kirke. Møllers Theologisk Bibliothek Bd. XX (Kjøbenhavn 1821) 219–275. Jfr. Berigtigelse: Nyt theologisk Bibliothek Bd. XII (Kjøbenhavn 1827) 397–400.

Neuburger, Max, und Pagel, Julius, Handbuch der Geschichte der Medizin. Begründet von Th. Puschmann I–III (Jena 1902–1905).

P., En i Danmark født katholsk Biskop. Nordisk Kirketidende for katholske Christne. Bd. XXVI (Kjøbenhavn 1878) 401–05, 417–25, 433–40.

Petersen, Carl S., og Andersen, Vilhelm, Illustreret dansk Litteraturhistorie. 18. Hefte (København 1926) 682–708.

Petersen, Julius, Niels Stensen. Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Hrsg. von Aug. Hirsch. Bd. V (Wien und Leipzig 1887) 529–531.

Petersen, Julius, Bartholinerne og Kredsen om dem (Kjøbenhavn 1898) 74–112.

Petersen, Jul., og Hintze, V., Niels Steensen. Dansk biografisk Lexikon Bd. XVI (København 1902) 310–322.

Petersen, N. M., Bidrag til den danske Literaturs Historie. Anden Udgave. III. Det lærde Tidsrum 1560–1710 (Kjøbenhavn 1868) 208–222.

Pieper, Anton, Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen im siebenzehnten Jahrhundert. Aus den Akten des Propaganda-Archivs und des Vatikanischen Geheimarchivs dargestellt (Köln 1886) 77–105.

Plenkers, Wilhelm, Der Däne Niels Stensen. Ein Lebensbild nach den Zeugnissen der Mit- und Nachwelt (Freiburg i. Br. 1884) VIII + 206 SS. Jfr. Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland Bd. XCV (München 1885) 629–635.

Räss, Andreas, Die Konvertiten seit der Reformation nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt. Bd. VII (Freiburg 1868) 290–296; Bd. XII (Freiburg 1875) 155–263.

Reusch, Franz Heinrich, Nicolaus Steno. Allgemeine Deutsche Biographie Bd. 36 (Leipzig 1893) 51–53.

Richter, Wilhelm, Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte (Paderborn 1893) 106–118, 125–130, 133–137.

Rose, Johannes, Nicolaus Stenos Liv og Død. Oversat af Vilhelm Maar (København 1906) IV + 21 SS.

Schmitt, Ludwig, Nicolaus Steno. Wetzer und Welte's Kirchenlexikon. Zweite Auflage. Bd. XI (Freiburg i Br. 1899) 757–759.

[Steensen], Niels Stenos Overgang til den katholske Kirke. Skandinavisk Kirketidende for katholske Christne. Udgivet af Konrad Sander. Bd. IV (Kjøbenhavn 1856) 561–570, 577–583.

[Steensen], Niels Steensen eller Nicolaus Steno. Nordisk Ugeblad for katholske Kristne Bd. XXXIV (Kjøbenhavn 1886) 721–32, 737–48, 753–65; jfr. 769–75.

Tibus, A., Geschichtliche Nachrichten über die Weihbischöfe von Münster. Ein Beitrag zur Specialgeschichte des Bisthums Münster (Münster 1862) 191–199.

Wichfeld, J., Erindringer om den danske Videnskabsmand Niels Stensen – Nicolaus Steno – med Portrait og Facsimile. Historisk Tidsskrift, 3. Række, IV. Bd. (Kjøbenhavn 1865) 1–108, 859.

[Winsløw], Oeuvres de Jacques Bénigne Winslow, converti du Luthéranisme au Catholicisme. Paris, Bibliothèque Mazarine, Ms. 1167 i 4^0.

Zahrtmann, Marcus Kofoed, Oplysninger om Niels Stensen (Hans Fædrene Slægt og hans Opvækst i Kjøbenhavn) Historiske Meddelelser om København, Bd. VIII (København 1921) 51–61.

Zittel, Karl A., Handbuch der Palæontologie. Erste Abteilung: Palæozoologie Bd. I–IV (München und Leipzig 1876–1880). Zweite Abteilung: Palæophytologie (München und Leipzig 1890).

Zittel, Karl Alfred von, Geschichte der Geologie und Paläontologie bis Ende des 19. Jahrhunderts. (München und Leipzig 1899).

FORKORTELSER

Acta Congr. = Acta Sacrae Congregationis de propaganda fide.

P. A. = Propagandakongregationens Arkiv, Rom.

S. O. R. = Scritture originali riferite nella Congregazione generale.

INDLEDNING

Ad sælsomme Livsveje var den Mand vandret, som man den 6. December 1686 lagde paa Baaren i Schwerin. Hans afmagrede Skikkelse var indhyllet i Bispeklæder, og paa hans Bryst straalede Bispekorset. De faa Mennesker, der sørgede over ham, kaldte ham en Helgen. At han fordum havde været en stor Naturforsker, en Opdager indenfor Anatomien, Grundlægger af Geologien, vidste de ikke; i det mindste bekymrede de sig ikke derom.

Man lagde Niels Steensen i Graven, og den berømte Videnskabsmand og Biskop, som kun 24 Aar gammel gjorde epokegørende Opdagelser paa Anatomiens Omraade, som 30 Aar gammel skabte en helt ny Videnskab, Geologien, som blev Katolik, Præst og Biskop, som opgav alt, hvad han ejede, kæmpede og led, til Døden befriede ham, — denne Mand blev derpaa glemt i to Aarhundreder, især i sit Fædreland. Og hvorfor? Fordi han ofrede Videnskaben for at kunne virke som Præst og Missionær. Videnskaben glemte Steensen, fordi ingen formaaede at paatage sig hans videnskabelige Arbejde og føre det videre. Det er ogsaa let forstaaeligt, at heller ikke Katolikkerne særlig bemærkede hans Virken. Steno[1]) havde jo — menneskeligt set — ikke udrettet mere end tusind andre Missionærer, ja næppe engang saa meget.

[1]) Navnet Steno eller Stenov blev allerede før Niels Steensens Tid baaret af en adelig Familie her i Landet. Den store Anatom kaldte stedse sig selv Stenonis (scl. filius). Efter sin Hjemstavns Sædvane dan-

Først det 19. Aarhundrede har gjort denne Uret god igen. Nu knytter der sig allerede en hel Litteratur til Steensens Navn. Naar vi forsøger at tegne et lille Billede af denne Mands Liv, saa er dette Frugten af aarelang Beskæftigelse dermed og efter indgaaende Studier, ikke blot af de Skrifter og Afhandlinger, som er forfattet om ham, men ogsaa af mange omfangsrige Dokumenter, som findes i Danmarks, Tysklands og Italiens Arkiver.

---

nede han nemlig sit Familienavn af Faderens Fornavn, som var Steen, og det endog paa Latin, da dette var de lærdes Sprog. Steensens Skrivemaade »Stenonis« blev dog ikke forstaaet i Udlandet. Især blev Titlen paa hans Skrifter derved vildledende. Da Forfatternavnet stadig stod i Genitiv, f. Eks.: »Nicolai Stenonis Disputatio anatomica«, troede de tyske Bibliografer, at Forfatteren hed »Steno«. Franskmændene kaldte ham »Sténon«, Italienerne »Stenone«. Dette Navn har indsneget sig i Verdenslitteraturen og vil sikkert ogsaa i Fremtiden blive bibeholdt i Stedet for den egentlige danske Form »Steensen« eller »Stensen«.

I. STENO SOM FORSKER OG OPDAGER

Niels Steensen blev født Nytaarsdag 1638[1]) i København som Søn af den velhavende Guldsmed og Vintapper Steen Pedersen og hans anden Hustru Anna Nielsdatter, som ejede Bod og Bolig paa Hjørnet af Klareboderne og Købmagergade. Niels Steensen var saaledes godt to Aar yngre end Vintappersønnen Peder Schumacher, der boede skraas overfor paa Hjørnet af Løvstræde. Disse to Genbobørn skulde siden blive to af Danmarks mest berømte Mænd.

Næppe seks Aar gammel mistede Niels den 13. Januar 1644 sin Fader, der paa Grund af sin Kunstfærdighed var højt skattet af Kong Kristian IV. Efter Sønnens Vidnesbyrd var han tillige meget religiøs og boglig interesseret. Da Moderen snart efter indgik et nyt Ægteskab med Guldsmeden Peter Lesle, sattes Niels som Plejesøn i Huset hos Renteskriver Jørgen Carstensen, der 1652 ægtede en af hans tre Søstre. Et Barndomshjem i sædvanlig Forstand har den alvorlige Dreng saaledes ikke haft. Selv fortæller han, at han under sin Opvækst en Tid var sygelig, ikke brød sig om at lege med jævnaldrende Kammerater, men derimod

[1]) Næsten alle ældre Biografer angiver den 10. Januar, de yngre den 20. Januar som Steensens Fødselsdatum. Dette beror imidlertid paa en falsk Dobbeltreduktion af den gamle Tidsregning. En samtidig dansk Kilde angiver aldeles utvetydigt den 1. Januar 1638 som Niels Steensens Fødselsdag. Sml. Petri Johannis Resenii Bibliotheca Regiae Academiae Hafniensi donata (Hafniae 1685) Index tertius; endvidere Joh. Metzler, Nogle Bidrag til Winsløwernes Slægtshistorie. Personalhistorisk Tidsskrift, VI. Række, Bd. II (København 1911) 55 f.

gerne lyttede tavs til Renteskriverens og hans Omgangsfællers Samtale, især naar det drejede sig om religiøse Emner.[1]) Niels fik sin Skoleundervisning i Vor Frue Skole, hvor han havde det Held at blive undervist af dygtige Lærere. Blandt dem synes især Rektoren Jørgen Eilersen og Lektiehøreren Ole Borch at have vundet den begavede Elevs Hjerte. Derfor mindes han dem ogsaa med Højagtelse og Taknemmelighed i sit første Skrift.

Først henved nitten Aar gammel blev Steensen indskrevet som Student ved Københavns Universitet, den 27. November 1656. Han vilde gerne have taget Matematik som Hovedstudium; men ydre Forhold tvang ham til at slaa ind paa andre Baner. Studenterne i København plejede dengang at vælge en af Professorerne til deres Privatpræceptor, for i ham at have en Fører, en Ven og en Raadgiver paa deres videnskabelige Løbebane. Niels Steensens Valg faldt paa Thomas Bartholin (1616—1680), den mest fremragende Repræsentant for den vidt forgrenede, lærde Familie.[2]) Intet Under, at han snart blev Fyr og Flamme for Anatomien. Han deltog i Professor Simon Paullis botaniske Ekskursioner, og ved Siden af hørte han Kristian Ostenfelds og Rasmus Bartholins Forelæsninger.

I det hele og store var Københavns Universitet paa den Tid ikke i Stand til at give en god videnskabelig og praktisk Uddannelse i Anatomi. De store Centra for Naturforskningen fandtes dengang i England, Holland og Frankrig, og Steensen forlod derfor efter Københavns Belejring af Svenskerne, under hvilken han stod i Studenternes Korps til Hovedstadens Forsvar,[3]) sit Fødeland for at uddanne sig videre i Udlandet.

I Februar eller Marts 1660 drog Steensen til Holland, hvis medicinske Skoler stod i bedste Ry. Her i Nederlan-

---

[1]) M. K. Zahrtmann, Oplysninger om Niels Stensen 57, 60.

[2]) Sml. Jul. Petersen, Bartholinerne og Kredsen om dem. København 1898.

[3]) H. Fr. Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Københavns Forsvar mod Karl Gustav (Kjøbenhavn 1855) 159, 203 f., 208.

dene skulde han vinde de første Laurbær i Anatomien og gennem sit Bekendtskab med Repræsentanterne for den kartesianske Filosofi saavel som ved sin Omgang med Spinoza indtræde i de første Faser af den aandelige Udviklingsproces, som fandt sin Afslutning med Overgangen til den katolske Kirke.

I Begyndelsen tog Steensen Ophold i Amsterdam, der paa den Tid var en Verdensstad af samme Rang som Paris og London. Her kunde han haabe paa mangfoldig Opmuntring og Fremme i sine Bestræbelser, idet han havde Anbefalingsskrivelser fra Thomas Bartholin til dennes Ven og Slægtning, Medicineren Gerhard Blaes, der var Professor ved »Athenaeum«. Men inden Aarets Udgang skulde Eleven ved sin Viden i Anatomi og ved sine epokegørende Opdagelser faa sin Lærers Berømmelse til at blegne. Næppe havde han faaet Dissektionskniven i Haand, før han gjorde sin første anatomiske Opdagelse, der forevigede hans Navn i Videnskaben.

Med Lymfekarsystemets Opdagelse var Spørgsmaalet om de mange andre, større eller mindre, Kirtlers Bygning og Betydning blevet sat paa Dagsordenen. En Dag — det var den 7. April 1660 — undersøgte Steensen Mundhulens Kar paa et Faarehoved,[1]) da han med Kniven naaede ned i den Kanal, som fører fra den store Kirtel foran Øret ned i Mundhulen. Denne Udførselsgang med Spytvædske var indtil da ukendt af Anatomerne, og Lærebøgerne vidste intet

[1]) Det kan maaske synes besynderligt, at et Faarehoved tjente Steensen til Undersøgelsesobjekt. Dissektion af menneskelige Legemer var imidlertid dengang temmelig kostbar og ofte højst farlig; thi Ligene blev ikke som nutildags paa Anordning af Øvrigheden leveret fra Sygehuse og Fængsler, men maatte købes, og herved spurgte man ikke, hvorfra Ligene kom. Det kunde derfor ofte forekomme, at Kirkegaarde blev plyndrede, eller at Ligene blev stjaalet. Felix Platter og Albert von Haller beretter om Oplevelser fra deres Studietid, som rammende belyser dette. Professor Werner Rolfink, som levede paa Steensens Tid, holdt Foredrag over Anatomi, ved hvilke han i Overværelse af hele Weimar-Hoffet og mange Herrer og Damer dissekerede menneskelige Lig. Det mishagede snart Bønderne i Omegnen, at de fornemme drev denne besynderlige Underholdning, og de nærede en maaske ikke helt ubegrun-

at berette om den. Steensen kaldte derfor Professor Gerhard Blaes, hos hvem han boede, til sig og forelagde ham sit Fund. Blaes kunde heller ikke forklare Kanalen. Allige= vel havde han den Dristighed at tilegne sig selv Opdagelsen og saavel privat som offentligt at beskylde den unge Dansker for at have stjaalet den fra ham. For at sikre sig Fortjene= sten af Opdagelsen fik Blaes endog flere Studenter til at be= vidne, at han allerede for længere Tid siden havde forklaret dem Beliggenheden og Forløbet af Ørespytkirtlerne. Dertil kom endnu nogle hykleriske Venner, som traadte i Skran= ken for Professorens formentlige Ret. Men disse Beviser mistede deres Værd, da det viste sig, at hans egne Medde= lelser om sin foregivne Opdagelse var urigtige.

Saadanne lave Intriger og Angreb bar Steensen, i Be= vidstheden om sin gode Ret, værdigt og ædelt. Men vi forstaar godt, at Opholdet i Amsterdam derved blev utaale= ligt for ham. Han drog derfor til Leiden, Hollands dave= rende store Videnskabscentrum. Tirsdag den 27. Juli 1660 blev han immatriculeret ved Universitetet, og kort efter be= gyndte det nye Skoleaars Forelæsninger.

Her i Leiden fandt Steensen de gunstigste Forhold for sin Forskningsiver. Professorerne Francois de la Boë Syl= vius og Jan van Horne, Universitetets udmærkede Anatomer, der begge var inde paa lignende Undersøgelser som han, modtog ham med den største Velvilje og bekræftede for ham, at Ørespytkirtlens Udførselsgang hidtil havde været aldeles ukendt. Jan van Horne viste ved sine offentlige Dis= sektioner i det anatomiske Teater flere Gange den nyopda=

---

det Frygt for, at deres afdøde Slægtninge maatte levere Materialet dertil. De stillede derfor om Natten nogle Mænd paa Vagt, som med Knipler skulde slaa løs paa alle og enhver, der gjorde Forsøg paa at »rolfinke« (»ne rolfincarentur«) deres døde. Iøvrigt var ogsaa den falske Tro ud= bredt, at selv levende Mennesker blev dissekeret i Anatomien; ja enkelte Steder kom det endog af denne Grund til Opstand. I Berlin blev Ana= tomihuset i Aaret 1725 stormet, og Professorerne undgik kun med Nød og næppe selv at blive dissekeret. — Under saadanne Forhold var Dis= sektionen for Steensen forbundet med de største Vanskeligheder. Han benyttede derfor til sine anatomiske Studier hovedsagelig Kadavere af Dyr.

gede Kanal og kaldte den til Ære for den unge Anatom »Ductus Stenonianus« (Stenos Gang),[1]) saaledes som ogsaa den 1656 af den ansete engelske Anatom Wharton fundne Udførselsgang for Kæbespytkirtlerne havde faaet Navnet »Ductus Whartonianus«.[2])

Naar det trak i Langdrag med Offentliggørelsen, skyldtes det, som Steno skrev til Thomas Bartholin, at Guldets Gunst var ham nægtet.

Omend den betydelige Opdagelse ogsaa i Leiden blev temmelig ødelagt for den unge Anatom ved hans Amsterdamer Professors Paastand, at han var den første, der havde fundet Kanalen, formaaede dette dog ikke at hindre Steno i videre Forskninger. Den paatvungne Kamp forøgede og hærdede snarere hans Arbejdslyst. Rastløst fortsatte han sine anatomiske Undersøgelser angaaende Spytkirlerne i Kinden, under Tungen og i Ganen, gav værdifulde Oplysninger om Taarekirtlernes Funktion og Taarevædskens Betydning for Øjet, om Fordelingen af Blodkarrene i Mundens og Næsens Slimhinde og begyndte paa sine Studier over Hjertets og Musklernes Struktur. Ledsaget af trofaste Venner og hilset af talrige Beundrere skred han stadig fremad fra den ene vigtige Opdagelse til den anden og fremlagde dem efterhaanden for Offentligheden i mindre Afhandlinger.[3])

---

[1]) M. Neuburger und J. Pagel, Handbuch der Geschichte der Medizin Bd. II, 247, 262, 338.

[2]) Steensen selv kaldte denne Kanal »vas salivale exterius«. Sml. De prima ductus salivalis exterioris inventione et Bilsianis experimentis. Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. III, Nr. XXIV p. 86—95. V. Maar, Nicolai Stenonis opera philosophica Vol. I, Nr. I S. 1—7, 222 ff. 353. — Nicolai Stenonis Disputatio anatomica de glandulis oris et nuper observatis inde prodeuntibus vasis. Lugduni Batavorum 1661. Denne Disputats findes ogsaa i: Nic. Stenonis Observationes anatomicae. (Lugd. Bat. 1662 og 1680) p. 1—54. V. Maar, Vol. I, Nr. II S. 9—51, 224—234, 351 f.

[3]) Følgende Afhandlinger og Skrifter af Steno fra denne Tid er nutildags bekendte: Variae in oculis et naso observationes novae (dateret den 12. Sept. 1661). Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. III, Nr. LVII p. 224—230. V. Maar, Vol. I, Nr. III S. 53—58, 235 ff., 353. — Responsio ad vindicias Hepatis redivivi (18./28. Nov. 1661). Nic. Stenonis

Alt, hvad Steno har skrevet, udmærker sig ved et jævnt og ukunstlet Sprog, der ikke ligner de lærdes Stil. I hver Sætning mærker man, at det nutildags saa foragtede Latin for ham var et naturligt Middel til at udtrykke sine Tanker, et Sprog, hvis Fordele han forstod at skatte og udnytte. Steno forelægger sine Undersøgelser med en sjælden Klarhed og Nøgternhed og bekriver sine Iagttagelser med den pinligste Nøjagtighed. Han gaar i sine udmærkede fysiologiske Forklaringer aldrig videre, end Resultaterne af hans Undersøgelser berettiger ham til. Med Ydmyghed indrømmer han

Observationes anatomicae (Lugd. Bat 1662) 55—78. V. Maar, Vol. I, Nr. IV S. 59—73, 237—240, 352. — De glandulis oculorum novisque earundem vasis observationes anatomicae (6. Dec. 1661). Nicolai Stenonis Observationes anatomicae (Lugd. Bat. 1662) 79—100. V. Maar, Vol. I, Nr. V S. 75—90, 240—243, 352. — De narium vasis (Dec. 1661). Nicolai Stenonis Observationes anatomicae (Lugd. Bat. 1662) 101—108. V. Maar, Vol. I, Nr. VI S. 91—97, 243 f., 352. — Sudorum origo ex glandulis. De insertione et valvula lactei Thoracici et lymphaticorum (9. Januar 1662). Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. III, Nr. LXV p. 262—266. V. Maar, Vol. I, Nr. VII S. 98—103, 244 f., 353. — Cur Nicotianae pulvis oculos clariores reddat? De lactea gelatina observatio. (21. Maj 1662). Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. IV, Nr. I p. 1—10. V. Maar, Vol. I, Nr. VIII S. 105—111, 245 f., 353. — Observationes anamicae in avibus et cuniculis (26. Aug. 1662). Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. IV, Nr. XXVI p. 103—113. V. Maar, Vol. I, Nr. IX S. 113—120, 246 ff., 353. — Ex variorum animalium sectionibus hinc inde factis excerptae observationes circa motum cordis auricularumque et venae cavae, D. Nicolai Stenonis (Leiden 1662). Th. Bartholini Acta Hafniensia. Vol. II, obs. XLVI p. 141—147. V. Maar, Vol. I, Nr. X S. 121—127, 248 f., 357 f. — De vesiculis in pulmone. Anatome cuniculi praegnantis. In pulmonibus experimenta. De lacteis mammarum. In Cygno observationes. (5. Marts 1663). Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. IV, Nr. LV p. 348—359. V. Maar, Vol. I, Nr. XI S. 129—136, 249—252, 354. — Lymphaticorum varietas. (1662—1663). Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. II, obs. XCVII p. 240 s. V. Maar, Vol. I, Nr. XII S. 137—142, 252, 358. — Apologiae prodromus quo demonstratur, iudicem Blasianum et rei anatomicae imperitum esse, et affectuum suorum servum. Lugd. Bat. 1663. Sml. Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. III, Nr. XLIII p. 158—184. V. Maar, Vol. I, Nr. XIII S. 143—154, 252 ff. — Nova musculorum et cordis fabrica (April 1663). Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. IV, Nr. LXX p. 414—421. V. Maar, Vol. I, Nr. XIV S. 155—160, 254 f., 354.

sin Videns og den menneskelige Erkendelses Begrænsning. »Men han bryder skarpt med Tidens fejlfulde Teorier og navnlig med de rent spekulationsmæssige Løsninger. Man kan, siger han, tænke sig mange Grunde til den samme Ting; men kun Undersøgelsernes lange, møjsommelige Vej kan føre til Maalet.«[1])

Hvad han meddeler, er i den Grad vel gennemarbejdet, at Eftertiden intet har haft at ændre, med mindre der er kommet nye Undersøgelsesmetoder eller nye Synspunkter.

Om det end for en overfladisk Betragter synes at være ringe og uskønne Ting, hvormed Steno beskæftigede sig, saa talte de dog for Forskeren et lige saa tydeligt Sprog som de største Naturfænomener.. Gerne dvæler han ved Naturens Vidunderlighed og alle, selv de uanseligste, Organdeles Skønhed og vise Indretning. Medens han undersøger det skabte, hæver han ikke sjældent Blikket mod Himlen for at love og prise Skaberens Visdom, der netop i de mindste og tilsyneladende ubetydeligste Ting har nedlagt de største og mest beundringsværdige Kunstværker. Saaledes slutter han sin samlede Undersøgelse af Mundens, Øjets og Næsens Kirtelsystem med følgende Ord: »Af alt dette fremgaar det da til fulde, hvor omhyggeligt Dyrenes alvise Skaber har vaaget over, at intet urent skulde besmitte Hovedet, dette Kongesæde. Ørets Hulhed, Øjnene og Næsen skulde holdes fugtige, Munden og Svælget skulde overtrækkes med Vædske: ikke desmindre findes der intet fremflydende, hverken i Næse, Øje eller Mund, naar du lever efter Naturens Orden. Thi hvad er Taaren andet end et bevæget Sinds ydre Tegn? Hvad er Næsens Udflod, hvad Mundens Spyt andet end Bevis for, at du har fjernet dig fra Sundhedens Love? Hvor hin Vædske opfylder sin rette Bestemmelse, ledes den fra Øret ad et Rør, fra Øjet gennem fine Gange til Næsen; derfra gaar den dels ad store Aabninger til Svælget, dels ad en snæver Gang til Mundhulen, og idet den derfra atter gennem Spiserøret vandrer til Maven og optages i Blodkarrene gen-

[1]) A. M. R. Krogsgaard, Niels Steensen 6.

nem Sugekar og Lymfekar, fuldender den paa sin Vis sit foreskrevne Kredsløb.«

»Det er overraskende,« bemærker Overbibliotekar Carl S. Petersen, »allerede hos den unge 23-aarige Mand at træffe de Træk saa tydeligt udviklede, som er de karakteristiske for ham ogsaa paa hans videnskabelige Løbebanes Højdepunkt: den religiøse Undertone i Grundbetragtningen og den fuldstændige Uberørthed deraf i Undersøgelsen, den ringe Interesse for Indsigt erhvervet gennem Læsning og den energiske Fremhæven af Kravet om selvstændig Iagttagelse, endelig og ikke mindst maaske Optagetheden af Problemet om Menneskeaandens Rækkevidde. De Egenskaber, der betinger den store Videnskabsmand, var saaledes Niels Steensen alt i Kødet baaret, men der var ogsaa de Kræfter i ham, som én Gang frigjorte for sig alene vilde kunne føre ham bort fra og ud over Videnskaben.«[1])

Ved Siden af de anatomiske Undersøgelser fortsatte Steno ogsaa sine Studier i Matematik. Det er bekendt, hvilken overordentlig Rolle Matematikken efter det af Descartes givne Eksempel kom til at spille paa saa godt som alle Omraader indenfor Videnskaben i det syttende Aarhundredes anden Halvdel. Steno, der fra Skole og Universitet i København havde medbragt en tidlig vakt Interesse for dette Fag, blev revet med i Bevægelsen og naaede saadanne Resultater, at han for Alvor begyndte at tvivle paa, om han som Anatom havde valgt det rette Kald. Var det ikke for Udkommets Skyld, skriver han til Thomas Bartholin, »vilde jeg i Stedet for med Blod farve min Haand med de matematiske Tavlers livsalige Støv.«[2])

Fremfor alt interesserede han sig for Geometrien, der siden Galilæis og Keplers Tid var blevet udviklet i en overmaade høj Grad. Han fandt en fremragende Lærer i den berømte Matematiker og Orientalist Jakob Golius, der ligeledes opholdt sig ved Universitetet i Leiden. Ham har Steno sikkert ogsaa sine betydningsfulde Kundskaber i de orien-

[1]) Illustreret dansk Litteraturhistorie 18. Hefte S. 684.

[2]) Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. IV, Nr. XXVI p. 103.

talske Sprog at takke for. Det var uden Tvivl det eksakte i den matematiske Bevisførelse, som fængslede Steno. Ved at forene Matematikkens deduktive Metode, som han tilegnede sig ganske, med den induktive Metode, naaede han sine Resultater.

Studierne i Matematik skulde imidlertid kun blive en Overgang til Filosofien; thi da Steno senere blev opfordret til at forklare Grundene til sin Overgang til den katolske Kirke, sagde han, at den første Foranledning dertil var den kartesianske Filosofi, der — som han selv tilstaar — havde kuldkastet alle hans Fordomme og lært ham at tvivle.[1])

Stenos Tvivl var dog hverken en Følge af overfladisk Oppositionsaand eller af sygelig Skepticisme; de havde deres Grund i den gamle, græske Sandhed: »Det er den største Ulykke for et Menneske at leve i Vildfarelse.« Derfor blev han heller ikke en slavisk Tilhænger af Descartes; han kæmpede selv, overvandt sine Tvivl og endte med Erkendelsen af Sandheden.

Noget lignende viser sig i Stenos Forhold til den store Filosof Baruch de Spinoza. Saa snart denne havde lært at kende og at skatte den unge Videnskabsmand, optog han ham i den Vennekreds, som han plejede at samle om sig i Rijnsburg.[2])

Hvor meget Spinozas Indflydelse end bragte Stenos Tro paa den protestantiske Ortodoksis Ufejlbarhed til at vakle, saa lykkedes det ham dog ved Hjælp af sin skarpe Forstand

1) Sml. Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. III, Nr. LVII S. 228. — Nic. Stenonis Defensio et plenior elucidatio epistolae de propria conversione (Hanov. 1680) 11s., 13s., 15ss.

2) Joh. Sylvius, som vi senere lærer at kende, skriver herom ganske kort: »Spinosae (mortui istius dei vel dicam monstri) commercio dignus aestimatus.« Sml. Nic. Stenonis Occasio sermonum cum Joanne Sylvio; ut et pro Romana ecclesia demonstrationes, examinatae et correctae per Joannem Sylvium Ecclesiasten Amstelodamensem (Amstelodami 1680) 3. — Harald Høffding, Geschichte der neueren Philosophie. Unter Mitwirkung des Verfassers aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt von F. Bendixen Bd. I (²Leipzig 1921) 289 f. — Stanislaus von Dunin-Borkowski, Benedikt de Spinoza und Niels Stensen. Stimmen der Zeit Bd. CXII (Freiburg 1926) 126—138.

og Guds øjensynlige Naade at komme lykkeligt over den Afgrund, der truede med at sluge ham.

Descartes' efterladte Værk »De homine« (Om Mennesket), som udkom i Aaret 1662 og under Skin af at beskrive en Maskine, der kan udrette alt, hvad Mennesket er i Stand til at gøre, indeholder en Redegørelse for hans mekaniske Naturopfattelse, var af den største Betydning for Stenos videre Udvikling.

Den bekendte Filosofs mærkværdige Anskuelser, især hans apriorisk konstruerede Lære om Organet, ruskede ham op af hans ufrugtbare Tvivlen og vakte atter Lysten til at forske videre i ham. Hans Undersøgelser gjaldt især Hjertet og Hjernen. Idet han søgte at paavise den kartesianske Filosofis Mangler ved Hjælp af Erfaringsvidenskaben, naaede han derved ogsaa til sine største Opdagelser paa Anatomiens Omraade.

Først og fremmest vakte Stenos Undersøgelser af Hjertets og Musklernes Struktur den største Opsigt.[1]) Disse maa uden Tvivl betragtes som den vigtigste Videreførelse af Harveys Teori om Blodets Kredsløb. Ved Midten af det syttende Aarhundrede betragtedes Hjertet endnu som bestaaende af en særlig Substans, begavet med mægtige, hemmelighedsfulde Kræfter, ved hvilke det formaaede af den fra Lungerne indsugede Luft at tilberede »Livsaanderne«, at frembringe og vedligeholde Legemets Varme og at tilberede Blodet. Alt dette nedbrød Steno, idet han paaviste, at Hjertet ikke var andet end en Muskel. Ganske vist havde man formodet det allerede i Oldtiden, men senere glemt det som saa mange andre Lærdomme fra den Tid. Harvey, der 1628 i sit Skrift om Blodets Kredsløb bestemt havde udtalt, at Hjertet for Iagttagelsen viser sig som en Muskel, havde ikke godtgjort det gennem en Demonstration af dets muskuløse Bygning. Den næppe 25 Aar gamle Steno forstod derimod med en hidtil ukendt Dissektionsteknik at præparere dette Organs Fibre ud i deres forviklede Slyngninger og derigennem fast-

[1]) M. Neuburger und J. Pagel, Handbuch der Geschichte der Medizin Bd. II, 54, 262, 343.

slaa Hjertets Natur som Muskel, der ved sine rytmiske Sammentrækninger foraarsager det underfulde Blodkredsløb. Disse Undersøgelser var ikke blot for Fysiologien, men ogsaa for Patologien af den største Betydning, fordi man derved fik et Grundlag, hvorpaa man kunde dømme om Hjertets Kraft og dets Indflydelse paa Blodomløbet.

Ikke mindre værdifulde var Stenos Undersøgelser af Musklernes Sammensætning. Han paaviste, at Kar og Nerver gaar ind i Musklerne, at de sidste bestaar af Fiberbundter og er omgivet af en Hud, som ogsaa trænger ind imellem de enkelte Fiberbundter. Han beskrev endvidere Beliggenheden af forskellige Muskler, deres Begyndelses- og Endepunkt og skildrede deres Virksomhed og deres Nytte.[1]) Det samme Tema behandlede han udførligere i en Afhandling, som han tre Aar senere lod trykke, og som er forsynet med matematiske Figurer, der skulde anskueliggøre de forskellige Musklers Funktion.[2]) Dette Forsøg paa at forklare Musklernes Virksomhed efter Mekanikkens almengyldige Læresætninger fortjener som det første i sin Art uforbeholden Anerkendelse. Er dette Forsøg end ikke lykkedes i alle Enkeltheder, saa har Steno dog Fortjenesten af at have angivet den rigtige Metode, hvorefter man kunde naa til Løsningen af Spørgsmaalet.

Ogsaa de ved samme Lejlighed offentliggjorte Iagttagelser af de Forandringer med Hensyn til Form og Konsistens, som en Muskel undergaar ved at trække sig sammen og udvide sig, er saare interessante. Herved opdagede Steno, at Muskelsubstansen formaar at bevæge sig uafhængig af

---

[1]) De musculis et glandulis observationum specimen cum epistolis duabus anatomicis. Hafniae 1664, Amstelodami 1664, Lugd. Bat. 1683. De to Breve er betitlede: De anatome Rajae epistola (24. April gl. Stil 1664) p. 48—70, og: De vitelli in intestina pulli transitu epistola (12. Juni gl. Stil 1664) p. 71—84. V. Maar, Vol. I, Nr. XV—XVII S. 161—218, 255—264, 352 f.

[2]) Elementorum myologiae specimen seu musculi descriptio geometrica. Cui accedunt Canis Carchariae dissectum caput et dissectus piscis ex canum genere. Florentiae 1667, Amstelodami 1669, Genevae 1685. V. Maar, Vol. II, Nr. XXII—XXIV S. 61—155, 319—330, 354.

Karrene og Nerverne. Denne Iagttagelses Genstand er vel omtrent, hvad Albert von Haller senere betegner med Irritabilitet.[1])

Disse Opdagelser gjorde snart Steno vidt og bredt berømt og skaffede ham en ærefuld Plads blandt sine Kolleger. »Dit Ry vokser fra Dag til Dag; thi din Pen og dit skarpe Øje kender ikke til nogen Hviledag«, skrev Bartholin til ham, og i et andet Brev udtrykker han sin Glæde over Vennens Berømmelse i følgende Ord: »Fædrelandet lykønsker sig til at have frembragt en saadan Søn, og jeg mig til at have uddannet en saadan Elev.«[2])

Tidlig i 1664 vendte Steno efter et fireaarigt Ophold i Holland hjem til Danmark paa Grund af manglende Ressourcer, og fordi hans Stiffader var død. To Aar tidligere var Peder Schumacher kommet hjem for at begynde sin politiske Løbebane. Det kan næppe være Tvivl underkastet, at Steno kom tilbage til København i den Forventning, at han skulde knyttes til Universitetet, da den unge Professor i Anatomi Jakob Henrik Paulli stod i Begreb med at forlade Faget for i Stedet at overtage Historien og Geografien for Rasmus Vinding, der vilde trække sig tilbage fra Universitetsvirksomheden. Det har sikkert været hans Tanke, at han med Skriftet »Iagttagelser over Muskler og Kirtler«, det mest banebrydende af hans anatomiske Arbejder, som udkom 1664, efter hans Tilbagevenden, i København og er tilegnet Kong Frederik den Tredje, skulde opnaa Professoratet. For at vise sig værdig foretog Steno desforuden med den største Iver Dissektioner og foreviste sine Opdagelser for en indbudt Kreds, vistnok for yderligere at konstatere sin Værdighed. Men ved en af de mange Uretfærdigheder, som i Tidernes Løb er kommet Danmark saa dyrt at staa, blev den unge Viden-

[1]) M. Neuburger und J. Pagel, Handbuch der Geschichte der Medizin Bd. II, 262.

[2]) Th. Bartholini Epist. Medic. Cent. III, p. 231: »Sic in dies nova gloriae tuae succrescit materia, quia calamus tuus et oculi perspicaces feriari nesciunt.« Smst. p. 95: »Industriam tuam ... mecum erudita patria satis depraedicari non potest, quae sibi de tanto cive gratulatur et ego de tanto discipulo.«

skabsmand forbigaaet ved Besættelsen af ovennævnte Professorat. Thomas Bartholin frygtede aabenbart for, at Steno ved sine epokegørende Opdagelser ganske vilde stille ham selv i Skygge, og fik Sagen saaledes drejet, at hans Søstersøn Matthias Jacobsen fik Professoratet. Han overtog Geografien, medens Paulli skulde docere Historie. Om Anatomien var der foreløbigt ingen Tale. Denne aabenbare Uretfærdighed var en bitter Skuffelse for Steno, som just paa den Tid var dybt bedrøvet over sin Moders Død. († Juni 1664). For faa Maaneder siden var han kommet hjem til sit Fædreland med lyse Fremtidshaab; dybt krænket forlod han det nu, næsten frænde- og venneløs, med en lille Fædrenearv paa kun 300 Rdl. i Lommen. »Hvilken glans,« bemærker A. D. Jørgensen, »kunde ikke disse to sjældent begavede ynglinge«, Steensen og Griffenfeld, »kaste over deres fædreland og dets kongehus, hvilken tidsalder vilde de alene ikke være istand til at skabe, nu da alle de gamle standsfordomme var gåede i graven. Fremgåede af hovedstadens borgerskab, som i forening med kongen havde reddet riget og grundlagt en ny samfundsorden, vilde de kunde indvie en rig fremtid og vække et åndeligt liv, fuldt af de bedste forhåbninger! — Men tiden var ikke til det, de højbårne og de højlærde kunde endnu sige deres: »ikke for meget!« De to kom som et svalepar i den tidlige vår, før Nordens nætter var bleven milde og lyse; den ene var bly og beskeden, og da man ikke havde husrum for ham, drog han atter bort til Sydens mildere himmel; den anden var dristig og snar og tog, hvad man ikke vilde give; men de forrådte hans søvn og satte ham i bur.[1]) Således gik de sjældne evner tabte for fædrelandet.«[2])

Fra København rejste Steno over Holland til Frankrig. I sine sørgmodige Tanker vender han sig mod Gud: »Dig

---

[1]) Peder Schumacher, fra 1670 Greve af Griffenfeldt, blev som bekendt styrtet af sine Misundere. Dødsstraffen blev mildnet til livsvarigt Fængsel. I 18 Aar lod man ham vansmægte i Fængslet paa Munkeholm ved Trondhjem. Først Aaret før sin Død (1699) blev han sat paa fri Fod.

[2]) A. D. Jørgensen, Nils Stensen 46 f.

er det lettere at føre mig derhen, hvor du vil, end det er for mig at komme tilbage fra de Steder, hvorhen min Attraa drager mig.«

Steno kom til Paris omtrent blottet for Midler til sit Underhold. Men han fik en glimrende Modtagelse af den derværende Mæcen, Melchisedech Thévenot, Ludvig den Fjortendes Bibliotekar, dels paa dennes stille Landgaard, dels i Paris. Thévenot indførte Steno i den Kreds af fremragende Naturforskere og andre videnskabeligt interesserede Mænd, fra hvilken to Aar senere (1666) det berømte »Académie royale des Sciences« fremgik. Blandt disse lærde var ogsaa Stenos Ven fra Leiden, den store Zoolog og Biolog Jan Svammerdam.

Fra Paris skrev Steno endnu inden Aarets Udgang til Universitetet i Leiden, om det vilde være villigt til at tildele ham den medicinske Doktorgrad uden forudgaaende Disputats, »da han af tungtvejende Grunde var forhindret i at komme til Stede.« Efter en Behandling af Universitetets Senat blev det tilstaaet i dette særlige Tilfælde. Det var selve Frants de la Boë Sylvius, der i Mødet den 4. December 1664 foreslog, at man tildelte den unge lærde den højeste Grad indenfor Medicinen. »Steno var det foregaaende Aar blevet eksamineret af det medicinske Fakultet og fundet fuldt ud værdig, havde desuden gentagne Gange disputeret offentligt og opnaaet den højeste Ros og alles Bifald.« Mødet endte derfor med, at man beredvilligt efterkom Stenos Anmodning.[1])

Efteraaret og Vinteren 1664 benyttede Steno til en Rejse til sydfranske Provinsbyer, hvor han paa Thévenots Anbefaling overalt fandt den største Imødekommenhed. Som et usædvanligt Sproggeni lykkedes det ham i kort Tid at kunne holde Foredrag paa Fransk. Herover beretter f. Eks. »Le Journal des sçavans« den 23. Marts 1665: »Denne lærde Dansker opholder sig for Tiden i Frankrig, hvor han hver Dag foretager Dissektioner i Overværelse af mange vide-

[1]) T. P. Elkjer, Niels Steensens Doktorgrad. Ugeskrift for Læger (København 1924) 468.

begærlige Mænd. Han har ligeledes gjort det i École de Médicine og ved sine nye Opdagelser vakt hele Verdens Beundring. Thi han besidder den Gave at kunne gøre de fleste af sine Opdagelser saa anskuelige, at man tvinges til at give ham Ret og kun maa undre sig over, at alle disse Opdagelser har kunnet undgaa alle tidligere Anatomers Opmærksomhed.«[1])

Ganske særligt Bifald høstede Steno med sit berømte Foredrag om Hjernens Anatomi. Han begynder den af Samtiden højt beundrede Forelæsning, der ogsaa foreligger i dansk Oversættelse, med følgende Ord: »Mine Herrer! I Stedet for at love Dem at tilfredsstille Deres Videbegærlighed med Hensyn til Hjærnens Anatomi, tilstaar jeg Dem her ærlig og oprigtig, at jeg intet kender af den. Jeg vilde af mit ganske Hjærte ønske, at jeg var den eneste, der var nødt til at tale saaledes; thi jeg vilde da med Tiden kunne drage Nytte af de andres Viden, og det vilde være en stor Lykke for Menneskeslægten, om dette Organ, som er det finest byggede af alle, og som meget hyppigt angribes af farlige Sygdomme, var lige saa godt kendt, som mange Filosoffer og Anatomer forestiller sig det. Der er kun faa af dem, som udtrykker sig med den samme Ærlighed som Sylvius, der aldrig udtaler sig om Hjærnen uden med Forbehold, skønt han har arbejdet mere med den end nogen anden, jeg kender. Antallet af dem, hvem intet volder nogen Vanskelighed, er upaatvivlelig større. Disse Folk, der har det hele paa rede Haand, vil give Dem en Beskrivelse af Hjærnen og Beliggenheden af dens enkelte Dele med samme Sikkerhed, som hvis de havde været til Stede ved Bygningen af denne vidunderlige Maskine og var indviede i alle dens store Bygmesters Planer. Skønt Antallet af disse, der paastaar at vide alt, er stort, og skønt jeg ikke bør svare for andres Mening, er det mig dog umuligt ikke at være aldeles overbevist om, at de, som søger paalidelig Kundskab, intet vil finde, der er i Stand til at tilfredsstille dem, i alt det, som er blevet skrevet om Hjærnen. Det er ganske sikkert, at den er vor

[1]) Le journal des sçavans par le Sieur Hedovville (Paris 1665) 141.

Sjæls vigtigste Organ og det Redskab, hvormed denne udfører beundringsværdige Ting; vor Sjæl tror, at den i den Grad har gennemtrængt alt, hvad der er uden for den, at der intet findes i Verden, som kan sætte en Grænse for dens Viden; men naar den trækker sig tilbage til sin egen Bolig, er den ikke i Stand til at give en Beskrivelse af denne og kender ikke mere sig selv.«[1])

Disse Ord er karakteristiske for Steno. Som ægte Naturforsker, som en Fjende af alle holdningsløse Spekulationer, sanddru og ærlig, saa han i Iagttagelsen af Naturen den eneste Kilde til sin Viden. Afgjort vendte han sig imod Descartes, der tillagde Pinealkirtlen en ufortjent Betydning, og ligeledes mod forskellige andre Filosoffer, som søgte at opbygge deres Lære paa svagt begrundede Hypoteser, i hvilke de prøvede paa at klarlægge Hjernens Fysiologi og de enkelte Dele af den. Han krævede, at de først grundigt skulde undersøge dette Organ, førend de vovede at give en Løsning paa saa vanskelige Problemer.

»Hvad mig selv angaar«, siger Steno, »holder jeg for, at den rigtige Maade at dissekere paa vilde være at følge med Nervetraadene igennem Hjærnens Substans for at se, hvilken Vej de gaar, og hvor de ender. Jeg indrømmer dog, at denne Maade er saa fuld af Vanskeligheder, at jeg ikke ved, om man vil kunne haabe nogensinde at komme til Ende dermed uden ganske særegne Fremgangsmaader. Hjærnens Substans er saa blød og Traadene saa fine, at man næppe vil kunne røre ved dem uden at rive dem over. Siden nu saaledes Anatomien endnu ikke er naaet til den Grad af Fuldkommenhed, at man kan foretage en rigtig Dissektion af Hjærnen, lad os saa ikke længere smigre os selv; lad os hellere oprigtig tilstaa vor Uvidenhed, for at vi ikke

---

[1]) V. Maar, Nicolaus Stenos Foredrag om Hjærnens Anatomi (København 1903) 7. — Sml. Discours sur l'anatomie du cerveau. A Paris 1669. — Nic. Stenonis Dissertatio de cerebri anatome ... e gallico exemplari Parisiis edito anno 1669 Latinitate donata opera et studio Guidonis Fanoisii. Lugd. Bat. 1671. — V. Maar, Vol. II, Nr. XVIII S. 1—35, 313—317, 354 f.

først skal bedrage os selv og siden andre ved at love at vise dem Hjærnens virkelige Bygning.«[1])

Dette Foredrag om Hjernen, som foruden sit videnskabelige Værd staar højt som oratorisk Kunstværk, er blevet det egentlige Udgangspunkt for den moderne Forskning af dette Organ. Med enestaaende Dygtighed erkendte Steno de nødvendige Forudsætninger, som fordres til en gunstig Undersøgelse af Hjernens Anatomi. Først efter Forfærdigelsen af fine Snitpræparater og Opfindelsen af Tinktionsmetoden i Forbindelse med den forbedrede Teknik af Mikroskopet lykkedes det noget bedre at løse Hjernens Sammensætningsgaade, og dette Skridt er egentlig først sket i vor Tid.[2])

I Foraaret 1665 forlod Steno Paris og drog over Sydfrankrig til Søs til Italien, som skulde blive det forjættede Land for ham. Hans nærmeste Maal var Florens, Italiens Athen, hvor han ønskede at øve sig i at tale Toskanas velklingende Tungemaal.[3]) Han fængsledes ikke blot af denne pragtfulde By med dens rige Kunstskatte, men ogsaa af det herlige italienske Foraar. Som andre fremmede lejede han sig et Værelse og agtede om kort Tid at drage videre. Men Steensen kom til at elske Florens højere end noget andet Sted

---

[1]) V. Maar, Foredrag om Hjærnens Anatomi 12 f.

[2]) Fra denne Tid stammer endnu følgende videnskabelige Arbejder af Steno: In ovo et pullo observationes. Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. II, obs. XXXIV p. 81—92. Embryo monstro affinis Parisiis dissectus. Smst. Vol. I, obs. CX p. 200—203. Uterus leporis proprium foetum resolventis. Smst. Vol. I, obs. CXI p. 203—207. — V. Maar, Vol. II, Nr. XIX—XXI S. 37—60, 318 f., 357.

[3]) De fleste Biografer fastsætter Stenos Ankomst til Florens til Aaret 1666; det er uden Tvivl et Aar for sent. Hovedgrunden for denne Antagelse, som A. D. Jørgensen anfører, er ganske sikkert utilstrækkelig. Den ansete Historiker tror nemlig at kunne finde et slaaende Bevis for sin Mening i den Omstændighed, at Kristi Legems Fest, som Steensen tilbragte i Livorno, og St. Hans Fest, som han fejrede i Florens 1666, faldt paa samme Dag, men betænker imidlertid ikke, at St. Hans Fest i dette Tilfælde blev forlagt, og Steensen saaledes ganske godt kunde tilbringe Kristi Legems Fest i Livorno og St. Hans Fest i Florens. Vi har imidlertid andre Beviser, som taler for Aaret 1665. Sml. A. D. Jørgensen, Nils Stensen 221 f.

paa Jorden og længtes altid tilbage dertil, hvor han saa end senere færdedes.

I Toskana regerede paa den Tid Storhertug Ferdinand II. (1621—1670), der ligesom sin Broder Leopold var en gavmild Velynder og Befordrer af Kunst og Videnskab. En udvalgt Kreds af højtbegavede, for alle Omraader indenfor Videnskab, Litteratur og Kunst interesserede Mænd omgav hans Hof. De optog den unge Dansker, hvis videnskabelige Ry var ilet forud for ham, i deres Midte og sluttede sig til ham i det varmeste Venskab, da de lærte hans sjældne Egenskaber, hans elskværdige Personlighed og hans videnskabelige Genialitet at kende. Steensen blev Medlem af det berømte »Academia del cimento«, hvis Valgsprog var: »Undersøg atter og atter«; ligeledes optoges han i »Academia della crusca«. Ogsaa Storhertug Ferdinand den Anden fattede den største Godhed for Steensen. Han udnævnte ham til Anatom ved »Spedale di Santa Maria nuova« med Titel af storhertugelig Medicus og sørgede i alle Maader for hans rigelige og standsmæssige Udkomme. Desuden fremmede denne Velynder direkte den fremragende Videnskabsmands Studier ved at tilstille ham alle nye Fund eller andre mærkelige Naturgenstande til Undersøgelse.

Atmosfæren i Florens og fremfor alt Omgangen med Galilæis Elev, Matematikeren Vincenzo Viviani, Naturforskeren og Kunsthistorikeren Carlo Dati, Naturforskeren og Filologen Francesco Redi og Italiens bedste Skribent paa hin Tid, Lorenzo Magalotti, virkede meget oplivende paa Steno og bragte hans geniale Evner til fornyet rig Udfoldelse. Halvandet Aar, tilstaar Steno selv, tænkte han ikke paa noget andet end paa Studiet af Natur og Kunst. Da Hoffet den største Del af Vinteren opholdt sig i Pisa, fandt den unge lærde Lejlighed til at lære Giovanni Alfonso Borelli, den berømte Professor i Medicinen, nærmere at kende. Under sit Ophold i Rom i Foraaret 1666 sluttede han bl. a. Venskab med Marcello Malpighi, den moderne Mikroskopis og Planteanatomiens berømte Grundlægger, og med Michel Angelo Ricci, den senere Kardinal.

Som sin Velynders Rejseledsager beskæftigede Steno sig især med naturvidenskabelige Iagttagelser, hvilke han 1667 nedskrev i en Række Afhandlinger og offentliggjorde i det ovenfor nævnte Værk om Musklerne og deres Bevægelsesmekanik.[1])

Afhandlingen er tilegnet Storhertugen. »Da jeg intet andet Middel har til at vise min Taknemmelighed«, skriver han, »vil jeg efterligne Planterne, hvis Frugter med veltalende Tavshed priser den milde Luft og den frugtbare Jordbund.« »Hvor langt finere«, bemærker A. M. R. Krogsgaard hertil[2]), »virker ikke disse Stenos Ord end den Svulstighed, der kendetegner samtidige Forfatteres Fyrstehyldest i deres Bøger.«

Denne Afhandling var atter noget helt nyt. Man tvinges ligefrem paa hver Side af Bogen til at beundre Forfatterens skarpe Blik, fundamentale Udviklinger og Betragtninger, nye betydningsfulde Observationer og vigtige generelle Slutninger. Men dette Værk har fremfor alt ved to Bilag sikret Steno den største Berømmelse.

Det ene Bilag handler om Hajens Anatomi. Steno undersøger dens Hudsystem, finder det hidtil ukendte Høreorgan og gør den Opdagelse, at ogsaa den levendefødende Haj har Æggestok, en Opdagelse som han derefter forfølger videre hos en Række Dyr,[3]) og derved kommer han til en for hele Forplantningslæren banebrydende ny Opfattelse af Æggestokkens Betydning.[4])

---

[1]) Elementorum myologiae specimen seu musculi descriptio geometrica. Cui accedunt Canis Carchariae dissectum caput, et dissectus piscis ex canum genere. Florentiae 1667. — V. Maar, Vol. II, Nr. XXII—XXIV S. 61—155, 319—330, 354.

[2]) Niels Steensen 8.

[3]) Observationes anatomicae spectantes ova viviparorum. Ova viviparorum spectantes observationes factae iussu serenissimi Magni Ducis Hetruriae. Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. II (Hafniae 1675) Nr. LXXXVIII p. 210—218, Nr. LXXXIX p. 219—232. — V. Maar, Vol. II, Nr. XXV S. 157—166, 330, 358; Nr. XXVI S. 167—179, 330—333, 358.

[4]) M. Neuburger und J. Pagel, Handbuch der Geschichte der Medizin Bd. II, 262; Bd. III, 960.

I det andet Bilag udvikler Steno — som altid med den eksakte Naturforskers Forsigtighed — Tanker og Anskuelser, der skjuler den frugtbare Begyndelse til en hel ny Side af Naturvidenskaben, Geologien.[1]) Ved Sammenligning af de i Jorden fundne »Stentunger«, de saakaldte Glossopetrae, om hvis Oprindelse der herskede den største Uklarhed, med Hajens Tænder fandt han blandt andet en fuldkommen Overensstemmelse i ydre Form og i indre Struktur og erklærede derfor de første for Tænder af tidligere Tiders Hajer, saa at de var Produkter af en langsom Omdannelse, altsaa Forsteninger.[2]) Som den geniale Naturforsker han var, forstod Steno straks Rækkevidden af sin Opdagelse. Han henvendte derfor sin Opmærksomhed paa Forsteningslæren og Geologien, som dengang næppe var blevet videnskabeligt behandlet. »Er ikke andre dyre- og plantelignende Formationer, som saa hyppigt fremdrages ved Udgravninger, at opfatte paa samme Maade? Og hvis saa er, hvorledes kan det da være, at disse Glossopetrae findes langt borte fra Havet, ja endogsaa paa Toppen af Bjergene og dybt under Jordoverfladen, medens Hajerne lever i Havet? Hvorledes kan man forklare Forsteningerne af de mange andre faste Legemer, især i alle Mineralerne?« Dette og lignende Spørgsmaal beskæftigede fra nu af den geniale Forsker. Han gennemrejste hele det for geologiske Undersøgelser saa fortrinligt egnede Toscana og naaede til den Erkendelse, at de forstenede Muslinger og Rester af Havdyr kun gennem Havet havde kunnet komme derhen, hvor de nu blev fundne. Han erklærede dem for indlejrede i Jordlagene paa en Tid, da disse var løsere og dækket af Vand, der ved Bundfældning af Slam har afsat Jordlagene. Herved havde Steno lagt den første videnskabelige Grund til Geologien.

Steno arbejdede ivrig videre i det paabegyndte Spor og undersøgte ikke blot Forsteningernes Natur og Forekomst i

---

[1]) M. Neuburger und J. Pagel, Handbuch der Geschichte der Medizin Bd. II, 262.

[2]) K. A. v. Zittel, Geschichte der Geologie und Paläontologie 22, 32 f., 189.

Jordlagene, men ogsaa Lagenes Bygning. De Anskuelser, som han 1669 i sit berømte Værk »Foreløbig Meddelelse til en Afhandling om faste Legemer, der findes naturligt indlejrede i andre faste Legemer«[1]) fremfører, overrasker os ved den Klarhed, hvormed han gennemskuede de derved virkende Naturkræfter. »Hans grundige, induktive Metode«, skriver Geologen V. Hintze, »bragte ham her til Resultater, der paa de fleste Punkter vedvarende have Gyldighed, medens de for Datiden, der søgte at løse alle Problemer ad spekulativ Vej, for største Delen var uforstaaelige, idet den ikke formaaede at følge ham i det Spring, der paa en Gang bragte ham et Aarhundrede frem for hans Tid.«[2])

Et Referat af Stenos forholdsvis lille Bog kan vanskeligt gives i Korthed. Thi det vilde være det samme som at gennemgaa Halvdelen af den moderne Geologis Problemer. Kun saa meget kan antydes: Steno skelner allerede de Lag, som indeholder Forsteninger, fra de Lag, hvor de mangler, og erklærer, at de forsteningsfrie Lag er ældre og opstaaede ved Bundfældning i et Hav, der oprindelig har bedækket hele Jorden — og det før Eksistensen af Dyr og Planter, da de ingen organiske Rester indeholder; Nærværelsen af Levninger af Dyr eller Planter i Lagene viser derimod, at disse er afsatte efter Skabelsens Tid og er af yngre Oprindelse. Hvor et Lag hører op, har Havet haft sine Kyster. Om Lagene ikke paa Siden begrænses af andre Lag, maa de hidrøre fra et Hav, der har strakt sig over hele Jorden. Steno viser ligeledes, at alle Jordskorpens Lag oprindelig maa være afsat vandret. Naar vi ofte finder dem i skraa Stillinger, maa de være bragt ud af deres oprindelige Leje, og dette antager han fremkommet ved Sammenstyrtninger,

[1]) Nicolai Stenonis De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus. Florentiae 1669, Lugduni Batavorum 1679, Pistorii 1743. Skriftet oversattes 1671 paa Engelsk, 1831 paa Fransk, 1902 paa Dansk. 1904 udkom i Tyskland en Faksimileudgave, 1916 i Amerika en engelsk og 1923 i Tyskland en tysk Oversættelse. Sml. V. Maar, Vol. II, Nr. XXVII S. 181—226, 333—340, 355 f.

[2]) Dansk Biografisk Lexikon Bd. XVI, 321. — Sml. K. A. v. Zittel, Geschichte der Geologie und Paläontologie 35 f.

der skyldes Vandets Underminering. Bjergene saa vel som de enkelte Lag er altsaa af forskellig Alder. At Malmaarer og Krystaller er senere Udfyldninger af Sprækker og altsaa ikke stammer fra Verdens Skabelse, viser han ligeledes, idet han tillige betragter det som sandsynligt, at Oprindelsen til Mineralerne maa søges i de omgivende Stenarter.[1])

Ogsaa Krystallografien har Steno væsentligt fremmet. Med overordentligt Klarsyn viser han, »at Krystallernes Form til en vis Grad paavirkes af Omgivelserne, der dog ikke formaar at forandre den for Mineralet karakteristiske Grundform, idet Vinklerne mellem Fladerne vedblive at være de samme, selv om Fladernes Størrelse varierer.«[2]) Selv Beskrivelsen af Jernglansens vanskelige Krystalformer er beundringsværdigt nøjagtig.

Man forbavses ligefrem, naar man ved Læsningen af dette Skrift ser, hvad Steno i Løbet af faa Aar har formaaet at udrette paa et Omraade, hvor han næsten overalt maatte bygge paa bar Bund. Og dog skulde Stenos Prodromus blot være Forarbejdet til en større Afhandling. Desværre er dette Hovedværk aldrig blevet fuldendt, og selv Materialet dertil, som han overgav sin Ven Holger Jakobæus, er gaaet tabt. Leibniz har senere forgæves gjort sig Umage for at finde det. Om end Stenos Skrift manglede den dybere Begrundelse af Indholdet, blev det dog banebrydende for Geologien. Ganske vist mærkedes dets Indflydelse ikke umiddelbart. Uanset Skriftets Eksistens fortsattes den endeløse Strid om, hvorvidt Forsteningerne var at opfatte som rene Naturspil eller Frembringelser af en ejendommelig plastisk Kraft i Jordlagene. Tiden var ikke moden til at følge Steno. »Det varede et Aarhundrede, før [Geologien] befandt sig paa det Punkt, hvortil Stenos Værk, hvis det var fremkommet saaledes, som han havde anlagt det, vilde have

---

[1]) K. A. v. Zittel, Geschichte der Geologie und Paläontologie 33 ff., 315.

[2]) Dansk Biografisk Lexikon Bd. XVI, 321 f.

bragt den saa at sige i eet Spring.«[1]) Steno hørte, som Carl Vogt skriver, til de Mænd, »der som Videnskabens Profeter ofte iler forud for deres Tidsalder og betegner den Vej, som man i senere Aarhundreder vil slaa ind paa.«[2]) »Ingen Bjergforsker blandt Steensens Efterfølgere indtil Werner og hans samtidige har grebet Videnskaben an fra et saa frugtbart Standpunkt, ikke en eneste har for første Gang indført saa mange Fremstillinger i den, som senere atter og atter er blevne stadfæstede.«[3]) Følgen deraf var, at Stenos aandrige og frugtbringende Ideer kun i ringe Maal kom Datidens Videnskab til Gode. Med fuld Ret kaldte Alexander von Humboldt derfor Steno den moderne Geologis »Fader«.[4])

At den lærde Verden heller ikke i vore Dage har glemt den store Naturforsker, viste sig i Oktober 1881 i Anledning af den internationale Geologkongres i Bologna paa den for Steno mest ærefulde Maade. I en glimrende Tale priste Præsidenten, Professor Capellini, Stenos Fortjenester af Geologien og førte Deltagerne til den ædle Forskers Grav i Florens, for til Anerkendelse af hans uforgængelige Fortjenester og Ydelser som Naturforsker at nedlægge en Laurbærkrans paa den. Ved Bidrag fra mere end tusind lærde Verden over rejstes der 1883 et værdigt Mindesmærke for Steno i Basilikaen San Lorenzo i Florens. En Marmorplade med et af Vincenzo Consani udført Broncerelief af »Geologiens Fader« fortæller paa klassisk Latin de kommende Slægter, hvor højt det 19. Aarhundredes Videnskab satte Steno.

»Nicolai Stenonis imaginem vides hospes quam aere collato docti amplius mille ex universo terrarum orbe in-

---

[1]) C. C. A. Gosch, Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur. Anden Afdeling. Bd. I, 219.

[2]) Carl Vogt, Lehrbuch der Geologie und Petrefaktenkunde Bd. II (Braunschweig 1847) 276. Sml. ogsaa: Zweite vermehrte und gänzlich umgearbeitete Auflage (Braunschweig 1854) 555—563.

[3]) Friedrich Hoffmann, Geschichte der Geognosie, und Schilderungen der vulkanischen Erscheinungen (Berlin 1838) 45.

[4]) Kosmos, Entwurf einer physischen Weltbeschreibung Bd. II. (Stuttgart und Tübingen 1847) 388 ff. — K. A. v. Zittel, Geschichte der Geologie und Paläontologie 36.

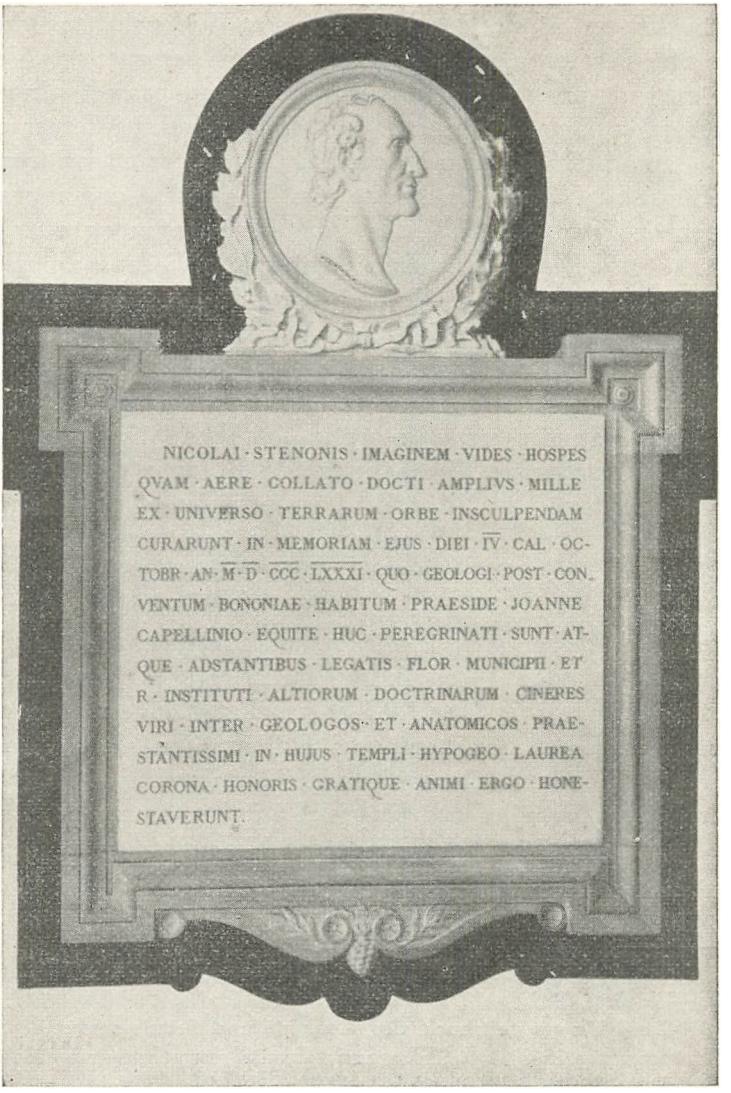

MINDESMÆRKE FOR NICOLAUS STENO
af Prof. Vincenzo Consani (1882).
St. Lorenzokirke, Florens.

sculpendam curarunt in memoriam ejus diei IV. cal. octobr. an. MDCCCLXXXI quo geologi post conventum Bononiae habitum praeside Joanne Capellinio equitè huc peregrinati sunt atque adstantibus legatis Flor. Municipii et R. Instituti Altiorum Doctrinarum cineres viri inter geologos et anatomicos praestantissimi in huius templi hypogeo laurea corona honoris gratique animi ergo honestaverunt.«[1])

Mindre bekendt er det, at Steno ogsaa i Palæontologien har faaet et videnskabeligt Mindesmærke, idet den berømte Geolog Prof. Eduard Desor († 1882) i Slutningen af Halvtredserne i forrige Aarhundrede opstillede en ny Slægt af forstenede Søborrer »Stenonia«[2]) for en fossil Echinide, som findes i Scaglia[3]) i Provinsen Vicenza.

»Stenos banebrydende Arbejder«, bemærker træffende A. M. R. Krogsgaard, »fremkom i det korte Aaremaal fra 1661—69, fra hans 23.—31. Aar, netop i de Aar, der for de fleste er en Læretid og en Modningstid; men Steno var allerede i sit første Skrift den fuldt udviklede Videnskabsmand, og hans Arbejder har for alle Tider givet ham Geniets fyrstelige Rang i Naturvidenskabens Rige. Misforstaas maa dette dog ikke: undertiden fejlede ogsaa han, og noget af hans har senere Tiders Forskning forældet; men selv hvor han fejlede, var hans Opfattelse udmærket begrundet, og langt det meste af, hvad han ydede, staar endnu og vil altid blive staaende.«[4])

Saaledes virkede Stenos utrættelige Skaberevne og hans

---

[1]) Sml. Zeitschrift der deutschen Geologischen Gesellschaft Bd. XXXIII (Berlin 1881) 705 ff. — Joh. Metzler, Nikolaus Steno i Maler- og Billedhuggerkunsten 173.

[2]) »Nous nous faisons un plaisir de dédier ce genre à la mémoire de Sténon, le paléontologiste du 16e siècle, qui le premier a consacré un soin particulier à l'étude des fossiles d'Italie.« E. Desor, Synopsis des échinides fossiles (Paris et Wiesbade 1858) 333. Smlg. Atlas, Tab. XXXIX Fig. 10. — K. A. v. Zittel, Handbuch der Palæontologie I. Abt. Bd. I. (Palæozoologie) 535.

[3]) Hvid og rød Sandsten af den øvre Kridtformation i Sydalperne.

[4]) A. M. R. Krogsgaard, Niels Steensen 13.

lykkelige Opdagergeni opklarende og oplysende paa ethvert Omraade, han tilegnede sig. Næppe 30 Aar gammel kunde han opvise Præstationer, der sikrede ham Udødelighed i Videnskabernes Historie. Da hændte pludseligt noget, som snart skulde give hans Tænken og Følen en hel ny Retning.

II. SELVFORDYBELSE OG OMVENDELSE

Som troende Lutheraner havde Steno forladt Universitetet i København; men under sit Studieophold i Holland kom han i en for Troen meget skadelig Atmosfære. Adskillige af hans Venner var Ateister, andre som Spinoza Panteister og de fleste Kalvinister. Den klartskuende Student saa dog snart den Fare, som truede ham ved Omgangen med slige Venner, tilmed da det heller ikke manglede paa Indtryk af modsat Art. Ved sin stadig dybere Indtrængen i Naturens Hemmeligheder øjnede han mere og mere de herlige Spor af Guds Almagt og Visdom. Skabningerne førte ham atter og atter tilbage til Skaberen og styrkede hans Tro paa en personlig Guds Tilværelse.

Steno fandt endvidere, at mange af de Anskuelser, som eksakte Videnskabsmænd havde forelagt som den pure Sandhed, var aldeles holdningsløse. Denne videnskabelige Erfaring tvang ham til den følgerigtige Slutning, at disse lærde ikke fortjente nogen større Tiltro, naar de opstillede deres Dogmer om Gud og Sjælen, som man ikke kan anstille Eksperimenter med.

Men endnu mere rystedes hans Tro paa Reformatorernes Lære. Fremfor alt gjorde den store Uenighed i deres Lejr et daarligt Indtryk paa ham. Alle paaberaabte de sig rigtignok den hellige Skrift, men fandt netop lutter indbyrdes modsigende Lærdomme i den. »Kunde dette være den Helligaands Værk?« maatte Steno atter og atter spørge sig selv. Da den kartesianske Filosofi havde lært ham at tvivle,

besluttede han at underkaste sine religiøse Anskuelser en objektiv Prøve. Følgen deraf var, at han hyldede friere Anskuelser og lidt efter lidt aflagde en Del af den Modvilje og de Fordomme, som han hidtil havde næret mod Anderledestroende. Et Møde med en Jesuit i Køln, paa hans anden Rejse til Holland, forøgede hans Tvivl og indre Uro.

I denne Sjælenød tog Steno sin Tilflugt til Bønnen. Særlig gerne benyttede han sig da af følgende Ord: »Du, uden hvis Vilje der ikke falder et Haar fra vort Hoved eller et Blad fra Træet eller en Fugl fra Himlen, Du, uden hvis Vilje hverken Aandens Tanker eller Tungens Tale eller Haandens Bevægelser ophører, Du har hidtil ført mig ad ukendte Veje, før mig nu Naadens Vej, enten seende eller blind. For Dig er det jo lettere at føre mig did, hvorhen Du vil, end det er for mig at fjerne mig fra hint Maal, hvorhen min Længsel kalder og drager mig.«[1])

Og Gud førte Steno ad Naadens Vej. Da han i 1665 i Livorno betraadte Italiens Jord, fejrede man netop Kristi Legems Fest. Det allerhelligste Sakramente blev i Triumftog baaret igennem Gaderne, og overalt knælede det troende Folk andagtsfuldt ned. Ved dette Syn blev Steno dybt grebet, og uimodstaaeligt slog den Tanke ned i ham: »Nu gælder det for mig om at træffe en Afgørelse. Enten er denne Hostie blot et simpelt Stykke Brød, og da er de Daarer, som tilbeder den — eller Kristi sande Legeme er virkeligt til Stede her, og hvorfor tilbeder jeg ham da ikke ligesom de andre?«

Allerede i Paris havde Steno disputeret med fromme og lærde Mænd om dette Sakramente. »Men først her ved synet af den højtidelige procession fik spørgsmålet kød og blod for ham«, som en Protestant træffende har skrevet. »Det var ikke blot menigheden i Livorno, som drog forbi hans øje, men uoverskuelige slægtrækker, århundrede efter

---

[1]) Defensio et plenior elucidatio Epistolae de propria conversione (Hannoverae 1680) 18. — Sml. Manuscriptum Sverinense p. 31. Schwerin, Katolsk Sognearkiv.

århundrede, folkefærd fra solens opgang til dens nedgang. Han stod overfor historiens og tidernes tavse Vidnesbyrd. Hvilede nu dette Vidnesbyrd på en skuffelse? Eller var protestantismens frafald og fornægtelse af det en forvildelse?«[1]) Nej, det var umuligt, at en falsk Lære havde kunnet fængsle en saa stor Del af Kristenheden i saa mange Aarhundreder.

Med dette Sindelag ankom Steno til Florens. Det fængslede ham mere end Italiens bedaarende Skønhed, Landets klangfulde Sprog og Videnskabens klare Lys. Alt, hvad han saa og oplevede, alt, hvad han hørte og erfarede af de mageløse Mennesker, som paa den mest uegennyttige Maade beviste ham deres Kærlighed og Venskab, fremkaldte ogsaa en stedse større Højagtelse for deres Religion og religiøse Liv. Især forstod to ædle Kvinder at vække hans Interesse for religiøse Ting og at overbevise ham om Katolicismens Fortrin: Søster Maria Flavia, som stod for det lille Apotek i Annalenaklostret ved Via Romana, og den fromme og aandrige Lavinia Felice Cenami, som var gift med Hertugen af Luccas Gesandt ved det florentinske Hof, Silvestro Arnolfini.

For at komme til Klarhed drev Steno teologiske Studier jævnsides med de naturvidenskabelige. Han studerede flere Timer daglig Kontroversspørgsmaal og Kirkefædrenes Skrifter. Med særlig Forkærlighed og Grundighed fordybede han sig i den katolske Kirkes Lære om Kristi Nærværelse i Alterets helligste Sakramente. Den ene Fordom faldt efter den anden, jo mere han lærte den katolske Kirke at kende. De ortodokse Lutheraneres Læresætninger, som han allerede i Holland ved sine filosofiske Studier og i Paris ved Omgangen med Bossuet var begyndt at betvivle, mistede efterhaanden helt deres Betydning for ham. Mere og mere indsaa han Rigtigheden af, hvad Jesuiten i Køln havde sagt til ham under en Disput: »Hvoraf kommer det dog, at om end der findes alle Vegne onde Mennesker, det samme kan ikke siges om dydige? Hvoraf kommer det, at den katolske Kirke opviser saa mange Bekendere, Martyrer, Jomfruer, ugifte,

[1]) A. D. Jørgensen, Nils Stensen 108.

fattige, Missionærer og utallige andre, som stræber efter sand kristelig Fuldkommenhed, medens den protestantiske Kirke ikke kan opvise lignende Eksempler«?[1])

Stenos Omgivelser løste dette Spørgsmaal paa den mest utvetydige Maade for ham. Paa sine Rejser rundt i Italien lagde han overalt Mærke til Katolicismens Livsytringer, som de gav sig til Kende saa vel i Samfundet som hos de enkelte. Han saa, at det ingenlunde forholdt sig, som han altid havde hørt, at den katolske Kirke stod tilbage i de egentlige humane Bestræbelser, i Omsorgen for syge og fattige. Hvad hans Venner angik, maatte han tilstaa, at de førte et saa kristeligt Levned, som han ikke havde fundet andet Steds. Han maatte bøje sig for den katolske Kirkes »historiske Ret, dens indre harmoni og konsekvens, dens storslåede sammenhæng gennem tiderne, dens rigdom paa åndens stormænd, helgener, trosbud, blodvidner og lærefædre, den strænge alvor i dens krav, det milde og nåderige i dens omsorg for de enkelte, det dulmende og forsonende i dens nådemidler, dens forbønner og dens kærlighedsgerninger.«[2])

Samtaler med Lavinias Skriftefader, Jesuiten Emilio Savignani, forjog hans sidste Tvivl og bragte ham til den Overbevisning, at den katolske Kirke maatte være den sande. »Han kunde jo ikke andet end tilstaa, at enten var den katolske Kirke før Reformationen Kristi Kirke, eller at der overhovedet ikke eksisterede en saadan. At antage det sidste var for absurd; derfor blev kun det første tilbage for ham. Men saa var den ogsaa stadig den ufejlbare Forkynder af Kristi Aabenbaringer, da Kristi sande Kirke i Kraft af guddommelig Forjættelse aldrig kunde være nogen Vildfarelse underkastet. Og i Sandhed blev han ved sit indgaaende Studium af Kirkefædrene og Koncilierne overbevist om, at Rom til alle Tider har forkyndt den samme Lære. Kun ved Fordrejelse af dens Dogmer, ved Opæggelse af de laveste

---

[1]) Sml. Occasio sermonum de religione cum Joanne Sylvio (Hannoverae 1678) 5.

[2]) A. D. Jørgensen, Nils Stensen 125.

Lidenskaber formaaede derfor Reformatorerne at skaffe deres modstridende Lære Indpas.«[1])

Om end katolsk i sit Inderste tøvede Steno dog længe med at opgive den Tro, som knyttede ham til Hjemstavn, Familie, Ungdomserindringer, kort sagt til alt, hvad han havde kært. Ja, hans Venner var allerede ved at opgive Haabet om hans Konversion, da Guds Naade uimodstaaeligt kaldte ham. Understøttet af mange Venners Bønner og særlige Bodsøvelser besluttede han endelig paa Alle Sjæles Dag 1667 at foretage det afgørende Skridt. Den 4. November 1667 aflagde han for Inkvisitoren Girolamo Baroni da Lugo af Franciskanerordenen den katolske Trosbekendelse.[2]) Efter omhyggelig Forberedelse fuldbyrdede han fem Uger senere paa Marias ubesmittede Undfangelses Fest, den 8. December, overfor den apostoliske Nuntius i Florens, Lorenzo Trotti, Ærkebiskop af Carthago, Afsværgelsen af den protestantiske Tro.

Stenos religiøse Udviklingsproces kan vi sammenfatte i Protestanten Anton Thomsens Ord: »Steensens Omvendelseshistorie er i høj Grad betagende; her er det ikke den Trætte, der søger Hvile, den Udlevede, der giver alt op, eller den Døende, der falder sammen. Det er en Mand, der staar paa Højdepunktet af sin Virksomhed — Steensen havde just i hine Aar lagt Grunden til den videnskabelige Geologi — en Mand, anset for en af Europas største, der vovede at opgive alt, for at vinde det, der nu var blevet alt for ham. Han kastede alt bort, Ære, Magt og Guld, for at ende i en Fattigdom og Usselhed, der ellers ikke er de katolske Bispers sædvanlige Lod.«[3])

Det var sandelig ingen lave Bevæggrunde, som bragte Steno til at gøre dette Skridt. Ene og alene Længselen efter religiøs Sandhed og Sikkerhed var bestemmende for ham. Lidenskabelig Higen efter Sandheden havde gjort ham til Videnskabsmand og Tvivler, lidenskabelig Attraa efter Sand-

[1]) W. Plenkers, Der Däne Niels Stensen 45.
[2]) S. O. R. Vol. 465 til Acta Congr. 1667, 2. Aug., Nr. 17. P. A.
[3]) Anton Thomsen, Niels Steensen. Politikens Kronik 1910.

heden gjorde ham ogsaa til Katolik. Netop derfor er Steno et af de bedste og mest typiske Beviser paa, at ikke blot videnskabelig Dannelse overhovedet, men selv den rigeste videnskabelige Genialitet kan forenes med en religiøs Trang og Attraa, der ikke lader sig tilfredsstille ved en af de Verdensformler, som Videnskaben opstiller, men først finder Hvile i den sande Tro og i det kristelige Liv, som følger af dens Grundsætninger.

Saa snart Rygtet om Stenos forestaaende Religionsskifte var naaet til Danmark, forsøgte man at vinde den berømte Mand tilbage for hans Fædreland, førend det afgørende Skridt var gjort. Et Kongebrev, dateret Glückstadt, den 19. Oktøber 1667, hvori Steno fik Paalæg om ufortøvet at vende hjem samt Tilsagn om en aarlig Pension paa 400 Rigsdaler af Skatkamret, naaede ham dog først Dagen efter hans højtidelige Afsværgelse af Protestantismen. Denne Hjemkaldelse var i Sandhed kongelig og i høj Grad hædrende for den unge Videnskabsmand. Men den kom for sent. Efter de bestaaende Love kunde Konvertiten Steno ikke vente nogen Ansættelse i sin Hjemstavn. Han blev derfor, hvor han var.

Tiden gik, og hvert Aar blev der føjet nye Blade til Stenos Hæderskrans. Med uformindsket Energi arbejdede han paa Løsningen af de vanskelige Spørgsmaal, som Hajfisketænderne saa uformodet havde rejst for ham. Han gjorde en Mængde Rejser i Toscana, lod foretage Gravninger, indsamlede Forsteninger og Krystaller, gennemgik Naturaliekabinetterne og sammenlignede Forsteningerne med de i Nutiden levende Dyr og Planter. Resultaterne af disse Forskninger offentliggjorde Steno 1669 i den ovenfor omtalte Prodromus. Desuden vedblev han at uddybe sine teologiske Kundskaber.

»Det vil altid høre til den katholske kirkes største triumfer«, bemærker A. D. Jørgensen hertil, »at Nils Stensen, samtidig med at han gennem en rig indre udvikling og stærke åndelige brydninger gik over til dens lære, med en sjælden skarpsindighed og en beundringsværdig genialitet

grundlagde en ny videnskab. Om denne kendsgerning kan og bør forklares således, som det i det foregående er forsøgt, derom vil der vistnok fra forskellige sider rejses tvivl; men selve kendsgerningen vil ingen kunde negte, og det vilde kun lidt svare til mandens høje rang i videnskaben, særlig hans ubetingede respekt for det givne, dersom man vilde forsøge på at gå udenom den. Det er i strængeste forstand konvertiten Steno, som har skabt geologien.«[1])

Paa denne Tid synes der at være gjort et nyt Forsøg paa at kalde Steno tilbage til Danmark; thi umiddelbart efter Offentliggørelsen af sit geologiske Arbejde rustede han sig til Hjemrejse. I Maj 1669 træffer vi ham i Innsbruck. Den der residerende Ærkehertug modtog ham overmaade venligt og overlod ham et Misfoster til anatomisk Undersøgelse. Maaneden efter meddelte Steno Hertugen Resultatet i et udførligt Brev.[2])

Fra Innsbruck rejste Steno gennem Østrig og Frankrig til Holland. Men han naaede ikke Hjemmet denne Gang. Efterretningen om Kong Frederik III's Sygdom og Død († 9. Februar 1670) bestemte ham rimeligvis til at opgive Rejsen.

Alt tyder paa, at Steno paa denne lange Rejse atter vilde opfriske de Forbindelser, som han tidligere havde haft med fremragende Repræsentanter for Videnskaben. De fleste af dem trak sig dog koldt tilbage fra ham, og i Stedet for at faa den videnskabelige Hjælp og Impuls, som han havde ventet, mødte han megen Misstemning paa Grund af sin Konversion og kom i Strid med protestantiske Teologer. Da nemlig hans kalvinistiske Venner mærkede, at de ikke selv var ham voksne, forstod de at indvikle ham i en Disput med deres Teolog Joh. Sylvius. Foranledningen der-

---

[1]) A. D. Jørgensen, Nils Stensen 132.

[2]) »De vitulo hydrocephalo ad Ser. Magnum Etruriae ducem Ferdinandum II. epistola ex Italica in Latinam translata a Dno. Matthia Motthio, Medicinae candidato. Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. I, obs. CXXXI p. 249–262. — V. Maar, Vol. II, Nr. XXVIII S. 226–238, 341–344, 357.

til og Forløbet af denne Disput lod Steensen offentliggøre i et lille Skrift.[1])

Imidlertid var der fra Florens indløbet foruroligende Efterretninger om Storhertugens Befindende. Steno begav sig ufortøvet derhen, men fandt ikke mere sin ædle Velynder i Live. Den 24. Marts 1670 var han indgaaet til den evige Hvile.

Den nye Storhertug, Cosimo III. (1670—1723), viste den fremragende lærde samme Velvilje som Faderen havde gjort. Først overdrog han Steno det ærefulde, om end besværlige Hverv at ordne de store Mineraliesamlinger i Palazzo Pitti og opmuntrede ham til at gøre Alvor af det større Skrift om Geologien. Med dette for Øje foretog Steno ogsaa forskellige Rejser i Egnene om Milano, til de lombardiske Søer og til Bjergene og sendte herfra Storhertugen Meddelelser om Temperaturforholdene i et Par Bjerghuler, som han havde undersøgt.[2]) Men han fik ikke sit geologiske Hovedværk gjort færdigt, skønt han havde betydelige, nu sporløst forsvundne Samlinger dertil.

Ved Siden af dette Arbejde fandt Steensen rigelig Tid til at beskæftige sig videre med de teologiske Kontroverser. Allerede den 15. Juli afsluttede han et Svar paa de Indvendinger, som Joh. Sylvius var fremkommet med. Fremfor alt tilbageviste han den Anklage, at den katolske Tro støttede sig paa menneskelig og ikke paa guddommelig Autoritet.[3])

Blandt de Breve som Steno skrev Aaret efter, fortjener

---

[1]) Occasio sermonum cum Joanne Sylvio .(Hannoverae 1678) 1—12.

[2]) On the Grotto above Gresta letter to Cosimo III. On the Grotto of Moncodine letter to Cosimo III. (dat. Milano 19. Aug. 1671). V. Maar, Vol. II, Nr. XIX—XX S. 239—248, 342—345, 359.

[3]) Da Sylvius senere vedblev at bespotte den katolske Kirke, offentliggjorde Steno 1678 dette Brev i en noget ændret Form: Examen obiectionis circa diversas Scripturas sacras et earum interpretationes tanquam Divinas a diversis Ecclesiis propositas, Joanni Sylvio per litteras anno 1670 transmissum, modo distinctius et auctius in lucem editum. Ubi omnes, qui reformatos se credunt nobis nulla unquam Fidei Refor-

fremfor alt hans Brev »De propria conversione« at omtales. Han gennemgaar heri sin Udvikling i dens Hovedfaser og klarlægger Grundene til sin Konversion.[1])

Først i Aaret 1672 blev Steno uformodet kaldet til Danmark som »Anatomicus regius« i København. Under hans Fraværelse havde nemlig en Mand, der syntes bestemt til atter at bringe det ydmygede Land til Magt og Anseelse, svunget sig op til de højeste Æresposter. Det var ingen anden end Stenos Ungdomsven Peder Schumacher. I denne mærkelige Mand fandt ogsaa Videnskaben en mægtig Velynder og Befordrer. Med klart Blik saa han, hvad Steno kunde blive for sit Fædreland. Til Trods for de strenge Landslove, der hindrede Ansættelsen af en Konvertit, lykkedes det dog tilsidst Griffenfeldt at overtale Kongen til at tilbyde den berømte Forsker Lærestolen i Anatomi ved »theatrum anatomicum«. Den 13. Februar 1672 udgik der gennem det danske Kancelli en ny kongelig Hjemkaldelsesordre til den berømte Naturforsker, enslydende med den fra 1667.

Steno tog med Glæde imod dette Tilbud, skønt mange forsøgte at overtale ham til at blive i Florens; thi der blev tilsikret ham fri Udøvelse af sin Religion og 400 Rigsdalers aarlig Gage.[2]) Desforuden kunde han haabe paa, at hans Ophold i Danmark vilde være af den største Nytte for den katolske Religion deroppe. Den pavelige Nuntius i Toscana, Opizio Pallavicino, Ærkebiskop af Ephesus, til hvem Steno stod i meget venskabeligt Forhold, lovede at tjene som Mellemmand i Forbindelsen med Rom og især med den daværende »Congregatio de propaganda fide«.

Den 3. Juli 1672 ankom Steno til København og

---

matione indigis objiciunt: Se Solos certos esse, quod Deo credant, nostram autem Fidem non Divina, sed humana auctoritate niti (Hannoverae 1678) 13–20

[1]) Ex pluribus ad Joannem Sylvium Calvini dogmata Amstelodami docentem ante quinquennium et quod exedit scriptis, binae epistolae, altera de propria conversione, altera de infelici ipsius Sylvii ad geminum ipsi propositum syllogismum responsio (Florentiae 1677) 51—58.

[2]) A. D. Jørgensen, Nils Stensen 161 f.

tog Bolig hos sin Søster Anna, der var gift med Guldsmeden Jakob Kitzerov. Allerede den 13./23. Juli sendte han sin første Beretning om den katolske Kirkes Tilstand i Danmark til sin Ven Pallavicino; snart fulgte andre efter.[1]) Efter den katolske Missions Daabsprotokoller stod Steno i disse Aar ogsaa flere Gange Fadder, saaledes den 15. December 1672, den 14. April og 20. Juni 1673, den 5. Februar 1674.[2]) Hvilken Betydning man i Rom tillagde Stenos Ophold i hans Fædreland og hans Beretninger, fremgaar tydeligt deraf, at man efter Pallavicinos Forfremmelse til Nuntius i Køln i Kongregationsmødet den 8. Maj 1673 besluttede at lægge Danmark og Sverige, der hidtil havde staaet under Brüssels Internuntius, under Kølns Nuntius og at udvide dennes Myndighed til Skandinavien. Paven gav den 24. Maj 1673 sit Samtykke hertil.[3])

Det er egentlig overflødigt at sige, at Stenos Nærværelse snart sporedes i Danmark. De gyldne Tider under Simon Paulli og Thomas Bartholin syntes at være vendt tilbage med ham. Det anatomiske Teater (Domus anatomica) blev genaabnet, og Steno udførte en Mængde anatomiske Forevisninger, mest paa Dyr, af og til ogsaa paa Mennesker. Ved Hjælp af de Optegnelser, en af Stenos Disciple, Holger Jakobsen, har efterladt sig, bliver vi i Stand til temmelig nøje at følge den store Anatoms Forelæsninger. Han gav ikke blot en offentlig Fremstilling af Menneskets Anatomi, hele Legemets indre Bygning, alle Organer og Livsfunktioner, men foretog ogsaa privat en Række Dissektioner.[4]) Alle

---

[1]) S. O. R. Vol. 438 til Acta Congr. 1673, 28. Febr., Nr. 44. P. A. En Del af disse Dokumenter er trykt. Sml. A. Köcher, Geschichte von Hannover und Braunschweig Bd. II, 432—435 Nr. 117—121.

[2]) Liber baptizatorum, matrimoniorum et defunctorum sub Missionariis Societatis Jesu in Regno Daniae inde ab Anno 1656. København, St. Ansgar Kirkes Sognearkiv.

[3]) Acta Cong. 1673, 28. Febr., fol. 49 Nr. 45; 8. Maj, fol. 115 Nr. 1. — Udienze di nostro Signore Vol. I (dall' anno 1666 al 1679) fol. 158. P. A.

[4]) Sml. Lectiones anatomicae publicae et privatae prosectoris incomparabilis N. Stenonii Hafniae 1672—1673. København, Kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling Nr. 309^{aa} i 4^{0}.

NICOLAUS STENO
Maleri fra ca. 1670 i Galleria Uffici i Florens.

beundrede hans sjældne Evne baade til at granske og til at fremvise og fremstille sine Resultater.

Den Tale, hvormed Steno den 29. Januar 1673 indledede sine offentlige Dissektioner, er et af de skønneste Vidnesbyrd om hans ædle, ophøjede Aand.[1]) Paa jævn, men saare veltalende Maade forklarer han deri, hvad der er det sidste Maal og Øjemed i al Forskning, Hemmeligheden i al Skønhed, Ophav og Aarsag til alle Tanker og Livsytringer. Den religiøse Opfattelse, der tidligere var til Stede i hans Skrifter som en Understrøm, er nu helt brudt igennem og behersker Tankegangen fra først til sidst. Fremfor alt er den tankerige Ytring karakteristisk for ham: »Skønne er de Ting, vi ser, skønnere de, vi forstaar, men langt de skønneste de, som vi ikke fatter.«[2]) »Lad os derfor ikke blive hængende ved det sanselige«, tilføjer Steno, »men med Tankens Blik skue ud igennem Legemets Øje som igennem en Kongeboligs Vinduer, ud paa denne den dejligste Eng, i hvilken der er en Mangfoldighed af Blomster paa hver Plet, hvor hver Enkelthed er et Vidunder.«[3])

Men Danmark skulde ikke længe have den Lykke at kunne samle sine unge Medicinere om den store Anatoms Lærestol. Det forundtes ikke Steno som Tyge Brahe at skabe et Uranienborg, et Slags Universitet og et Hof for Videnskabsmænd, der kunde bære hans Tanker videre frem og selv blive store ved eget Arbejde paa de af Mesteren foreskrevne Baner; og nogen fast Universitetsstilling blev der ikke anvist ham. Desuden gjorde forskellige Forhold Opholdet i den danske Hjemstavn yderst pinligt for ham.

Man havde ganske vist forsikret Steno, at han frit og uhindret kunde bekende og udøve sin katolske Tro; men Avind og Misundelse i Forbindelse med den Intolerance, som mødte ham

---

[1]) Prooemium demonstrationum anatomicarum in theatro Hafniensi anni 1673. Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. II, Nr. CXXXIV p. 359—366. — V. Maar, Vol. II, Nr. XXXI S. 249—256, 345, 358.

[2]) »Pulchra sunt, quae videntur; pulchriora, quae sciuntur; longe pulcherrima, quae ignorantur.«

[3]) Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. II, 359.

fra nogle Teologers Side, sørgede snart for, at han blev indviklet i Stridigheder, der forbitrede ham Livet. Navnlig blev han sidst paa Aaret 1673 plumpt angrebet af den stridbare Johannes Brunsmann, Rektor paa Herlufsholms Skole.[1])

Stenos Stilling som Anatom bragte ham ligeledes mange Ubehageligheder. I en Del af Borgerskabet var der stadig Uvilje mod Dissektion, navnlig af Menneskelig. Derfor kunde Steno ikke faa det videnskabelige Materiale, han havde Brug for til sine Forskninger. Saaledes klager han f. Eks. over, at han et helt Aar igennem ikke en eneste Gang havde faaet et anatomisk Objekt til sine Undersøgelser og derfor ikke kunnet yde noget for Videnskaben.[2]) Steno var heller ikke fornøjet med de lægestuderende, og til hans mest ukære Pligter hørte det at undervise og eksaminere Jordemødre.

Breve fra Venner i Florens og et længere Besøg af hans kære Ven, den italienske Diplomat Lorenzo Magalotti, modnede derfor hos ham Tanken om atter at drage til Italien. Storhertugen af Toscana overdrog ham det ærefulde Hverv at opdrage hans ældste Søn. Steno følte sig æret ved den Tillid, som Cosimo III. herved viste ham, og var glad over at kunne slippe ud af sin ubehagelige Stilling i København. Han an-

---

[1]) I 1680 offentliggjorde Brunsmann et Skrift om Foranledningen til denne Kontrovers og Forløbet af den: Epistolae duae adversariae Nicolai Stenonii ex Medicae artis Doctore Episcopi Titiopolitani et Joannis Brunsmanni Ecclesiastae Hauniensis, ideo nunc editae, ut pateat, quam frivola ratione Stenonius lapsus sui turpitudinem honestare nitatur. Accessit historiae Francisci Spirae desperantis breviarium. [Hafniae] 1680. IV + 123 pp. in 8°. Henimod Aaret 1684 forsøgte Brunsmann endnu en Gang at føre Steno tilbage til den lutherske Religion. Sml. Daenische Bibliothec. Sechstes Stück (Copenhagen 1745) 363—384.

[2]) De sidste naturvidenskabelige Bidrag fra Stenos Haand er: Historia musculorum aquilae (4. April 1673). Th. Bartholini Acta Hafniensia Vol. II, Nr. CXXVII p. 320—345. V. Maar, Vol. II, Nr. XXXII S. 257—277, 308, 346, 358. — Receptaculi sanguinis circulus per ventriculorum cordis separationem ab invicem manifestior redditus (7. Febr. 1673). Th. Bartholini Anatome... Quartum renovata (Lugduni Batavorum 1673) 805—807. V. Maar, Vol. II, Nr. XXXIII S. 279—282, 306 f., 346, 356.

drog derfor den 26. Maj om Afsked og Rejsepas, der gennem Griffenfeldt blev bevilget ham den 4. Juli 1674. Tabet af den store Videnskabsmand var i lang Tid uerstatteligt for Landet.

I Florens fremkaldte Efterretningen om den afholdte Konvertits Tilbagekomst den største Glæde. Paa Rejsen Syd paa besøgte han i Hannover Hertug Johann Frederik, Enkedronning Sophie Amalies Broder, hvis Biskop han senere skulde blive. Ved Juletid 1674 gensaa han atter den kære By ved Arnofloden og blev modtaget med aabne Arme af sine Venner, der udtalte Haabet om Fortsættelse af de geologiske Studier. Steensen overtog straks det omtalte Hverv som Arveprins Ferdinands Lærer og Opdrager. Den Afhandling, han overgav denne som et Kompendium af sin Undervisning, er desværre senere sporløst forsvundet.

I Aaret 1675 fuldførte Steno endvidere sine naturvidenskabelige Arbejder. Disse blev imidlertid mere og mere underordnet Teologien og det religiøse Liv.

Hermed er vi naaet til et betydeligt Vendepunkt i Stenos Liv. Allerede længe havde Betragtningen og Studiet af Guds vidunderlige Skabninger henvendt hele hans Opmærksomhed paa Skaberen, og lidt efter lidt erkendte han, at det ikke var hans Livskald at opdrage Læger og undervise Jordemødre, som han havde gjort det i København. Naar alt kom til alt, var hin herlige Tiltrædelsestale, der syntes at skulle indlede en ny Blomstring, en ny Tidsalder for det anatomiske Studium, dog blot hans Afskedstale til Naturvidenskaberne, der havde skænket ham saa mange lyse og lykkelige Øjeblikke. Det mindre Ideal maatte vige for et højere. Den store religiøse Strøm havde grebet ham og førte ham nu bort med sig.

III. GENNEM KORS TIL LYSET

Niels Steensen var under sine videnskabelige Undersøgelser mere og mere blevet grebet af Attraa og Stræben efter det himmelske, det evige. Han paalagde sig efter sine samtidiges Vidnesbyrd en meget streng Livsførelse og overholdt den saa nøjagtigt, at han i Løbet af kort Tid naaede ganske usædvanlig langt frem paa Fuldkommenhedens Vej. Intet Under, at Steensen til sidst lagde Dissektionskniven helt til Side og gav Afkald paa de lærdes Ry og Ære, paa nye Opdagelser o. s. v. for udelukkende at vie sig til Guds Tjeneste, til Arbejde for Guds Ære og Sjælenes Frelse. Ved samvittighedsfuld Selvprøvelse og ydmyg Bøn kom han til den Overbevisning, at Gud kaldte ham til noget højere, og at det var hans Pligt at følge Kaldelsen. Hans Sjæl, der var saa modtagelig for alt ædelt og ophøjet, troede i det katolske Præstedømme at finde den kostbare Perle, som ikke kan købes for dyrt.

Under Ledelse af Sognepræsten ved Metropolitankirken i Florens fuldendte Steno sine teologiske Studier og forberedte sig derpaa ved den hl. Ignatius' Eksercitier (Aandelige Øvelser) til de hellige Vielser. Henimod Slutningen af Aaret 1675 modtog han paa tre paa hinanden følgende Festdage Subdiakonats-, Diakonats- og Præstevielsen. Fra nu af følte Steno sig endnu mere forpligtet til at stræbe efter Fuldkommenhed. Kyskhedsløftet havde han aflagt kort Tid før sin Præstevielse; nu føjede han Løftet om frivillig Fattigdom dertil. Af de 40 Scudi (ca. 140 Kroner), som han fik

hver Maaned af Storhertugen, brugte han kun seks til sine egne Fornødenheder. Alt det øvrige anvendte han i veldædige Øjemed.

»Saa konsekvent han tidligere i Videnskaben havde ført sin Metode igennem og var naaet til Problemernes Bund«, skriver Anton Thomsen, »saa alvorligt førte han nu sin Kristendom ud i alle Yderligheder. Han adlede Armod og Usselhed, han opfyldte til Punkt og Prikke den oprindelige Kristendoms Bud... Man kan sørge over det, Videnskaben her tabte, men man maa beundre den, der virkelig formaaede at drage alle Konsekvenser, ubetinget og i alle Retninger. Præsentere Dødens Guder Resterne af et Liv kan alle, men kaste alt, hvad der er stort og dygtigt, hen for dem — dertil kræves der ikke blot det dygtige og store, men ogsaa en Personlighed af et helt andet Stof end det, vi Mennesker — baade de store og de smaa — nu almindeligvis er gjorte af.«[1])

Det varede ikke længe, førend den fromme Præst blev en afholdt Skriftefader og Sjælefører. Selv Protestanter opsøgte ham, og mange af dem fandt ved ham Vejen tilbage til den gamle Moderkirke. Stenos naturlige Elskværdighed og indre Overbevisning, hans Skarpsindighed og ualmindelige Lærdom opnaaede ofte, hvad andre forgæves havde forsøgt. Især den berømte flamske Anatom Tillman Trutwin's Konversion vakte stor Opsigt. Ogsaa hans meget lovende Elev Holger Jakobsen og Kristoffer Bartholin stod den katolske Kirke meget nær.[2])

Fremfor alt gavnede Steno Katolicismen ved sine Skrifter. »Ligesom han fordum som ung Anatom og Geolog havde vakt hele den lærde Verdens Beundring og ved sine Afhandlinger havde skaffet sig et Navn i hele Europa, saaledes vandt han nu Katolikkers og Protestanters Opmærksomhed ved talrige teologiske Skrifter.«[3]) Blandt dem er først og fremmest tre Breve at nævne, som vidner om den

[1]) Anton Thomsen, Niels Steensen. Politikens Kronik 1910.

[2]) Sml. V. Maar, Holger Jacobæus' Rejsebog 1671—1692 (København 1910) 106, 111, 137, 139—149.

[3]) W. Plenkers, Der Däne Niels Steensen 118.

nye Præsts store Sjæleiver og trofaste kirkelige Sindelag. Disse tre Smaaskrifter udkom med korte Mellemrum i Slutningen af Aaret 1675 og med fortløbende Paginering.

Det første Brev, der — som det fremgaar af Indholdet — er rettet mod den hollandske Præst Johannes Sylvius,[1]) gendriver Kalvinisternes Paastand, at allerede Kirkefædrene havde lært, at enhver kan og skal selv udtyde den hellige Skrift. Med største Dygtighed og Skarpsindighed benytter Steno de hellige Fædres Vidnebyrd, som Modstanderne havde anført, mod disse selv.

Det andet Brev, ligeledes til Sylvius,[2]) er en Gendrivelse af det samme Skriftprincip. Da Sylvius havde anført den hellige Chrysostomus som en særlig Forsvarer af sin Lære, gendrev Steno hans Anskuelse netop med denne Kirkefaders Ord.

I det tredje Brev,[3]) der ogsaa var bestemt for Offentligheden, advarede han sin Ven Benedikt de Spinoza, som i et Skrift var traadt i Skranken for den absolute Frihed i Filosofien, og viste ham den Afgrund, paa hvis Rand han stod.

I dette Brev findes der ikke den mindste Antydning af »en stedse nagende Smerte over hans Frafald«, som protestantiske Autorer har paadigtet Steno. Han følte sig tværtimod overordentlig lykkelig i den katolske Kirkes Skød og var kun ulykkelig over, at saa mange af hans Landsmænd ikke delte denne Lykke med ham. Han giver navnlig disse Tanker smukt Udtryk i et Brev til sin fordums Lærer Ole Borch,[4]) som havde opfordret ham til at vende tilbage til

[1]) N. Stenonis Ad virum eruditum, cum quo in unitate S. R. E. desiderat aeternam amicitiam inire, epistola detegens illorum artes, qui suum de interprete S. Scripturae errorem S. Patrum testimonio confirmare nituntur (Florentiae 1675) 1—14.

[2]) N. Stenonis Ad virum eruditum ... epistola exponens methodum convincendi Acatholicum iuxta D. Chrysostomum ex eiusdem hom. 33 in Act. Apost. (Florentiae 1675) 15—30.

[3]) N. Stenonis Ad novae philosophiae reformatorem de vera philosophia epistola (Florentiae 1675) 31—42.

[4]) Historisk Tidsskrift 3. Række, Bd. IV (København 1865/66) 81 ff.

sine Fædres Tro. Stenos Svar, som er affattet efter November 1675, vidner om hans overmaade store Trosiver. Langt fra at følge sin Lærers Opfordring, beklager han tværtimod, at han ikke straks havde sluttet sig til den katolske Kirke. Skulde han derfor nogen Sinde komme til at skrive »Confessiones«[1]), som den hellige Augustinus, — og det ønskede hans fordums Trosfæller meget, — da vilde de ikke komme til at indeholde en Tilbagekaldelse, men tværtimod den Tilstaaelse, at han maaske umiddelbart efter sin Omvendelse havde gjort Vranglæren og Filosofien for store Indrømmelser.

Steno havde næppe været Præst i to Aar, da der pludselig blev ham en Udmærkelse til Del, som han absolut ikke havde ønsket. Hertug Johann Frederik af Hannover, der ligeledes i Italien var gaaet over til Katolicismen, havde nemlig mistet sin Biskop, Valerio Maccioni, og ønskede Steno til dennes Afløser.[2]) I Rom kendte man allerede den fromme, dygtige Konvertit og ivrige Præst. De angaaende ham samlede Oplysninger blev refereret i Propagandakongregationens Møde den 2. August 1677.[3]) Ærkebiskoppen af Florens, Kardinal Nerli, gav i sin officielle Beretning til Pave Innocens XI. Steno det Vidnesbyrd: »Steno har foreskrevet sig den strengeste Livsførelse og iagttaget den saa samvittighedsfuldt, at han i kort Tid har naaet en høj Grad af Fuldkommenhed. Han blev snart erkendt som en Mand, der under vedholdende Bøn, mange Taarer og i inderlig Forening med Gud forglemte sig selv for at kunne øve Kærlighed mod Næsten, især mod syge og fængslede, og for at lindre deres Nød, hvad enten denne havde sin Grund i legemlig eller aandelig Trang. Denne Livsførelse erhvervede ham alles Kærlighed og Højagtelse uden at forandre de ringe Tanker,

---

[1]) En Hentydning til hans Bekendelser, som V. Maar 1910 har offentliggjort. Sml. Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1910, 315—327.

[2]) S. O. R. Vol. 463 til Acta Congr. 1677, 4. Mai, Nr. 34. P. A. — Sml. J. Metzler, Die Apostolischen Vikariate des Nordens 49 f., 52.

[3]) S. O. R. Vol. 465 til Acta Congr. 1677, 2. Aug., fol. 176 Nr. 17. P. A.

han havde om sig selv. Skønt han efter Sagkyndiges Dom er Danmarks første Anatom, fortrolig med filosofiske Studier og kyndig i mange Sprog, er hans Ydmyghed dog saa stor, at ingen, hvor længe han end har haft Omgang med ham, af hans beskedne Tale skulde slutte, at han havde dybere Indsigt i nogen Videnskab. De, der længe har haft Omgang med ham, tør sværge paa aldrig hos ham at have bemærket det mindste Spor af Lidenskabelighed.«

Pave Innocens XI. udnævnte derfor ved Breve af 21. August 1677[1]) den nidkære Præst til Biskop af Titiopolis[2]) og ved et andet Breve til Apostolisk Vikar for det samme Omraade, som hans Forgænger Maccioni havde styret. Steno ængstedes meget ved dette Kald og bad alle Venner om at komme ham til Hjælp med deres Forbøn. Men i Lydighed mod Paven tog han det nye Embede med dets Møje paa sig, med det Forsæt at forvalte det saaledes, »at det blev ham selv til Trøst i Dødstimen, Gud til Ære i al Evighed og alle Guds Venner til Glæde.«

Efter at have forberedt sig med utallige, strenge Bodsøvelser og inderlig Bøn begav Steno sig til den evige Stad, hvor han den 19. September 1677 modtog den hellige Bispevielse af den salige Kardinal Barbarigos Haand.[3]) Han valgte til sit biskoppelige Segl den billedlige Fremstilling af Jesu guddommelige Hjerte.

I Florens fremkaldte Stenos Bortrejse almindelig Beklagelse, da alle ansaa ham for en Helgen, og for ham selv

---

[1]) Scritture riferite nei congressi. Germania e Missioni settentrionali Vol. 15. (1798—1805) Nr. 4: Memorie di Nicolo Stenone Danese, cavate dall' archivo della S. Congr. di Propaganda. P. A.

[2]) Titiopolis er et gammelt Bispesæde i Isaurien.

[3]) Plenkers troede at maatte forbedre denne Datum til den 14. September 1677. Det beror imidlertid paa en dobbelt Fejltagelse. Den 15. September 1677 skrev Steno bl. a. til Søster Maria Flavia: »...avendo esso per mano di Nostro Signore (Innocenzio Undezimo) messomi il Roccetto Lunedi passato, e preparandomi la consacrazione per le mani del Sig. Cardinal Barbarigo Domenica prossima.« Da dette Brev er dateret den 15. September, kan den »følgende Søndag« umuligt være den 14. September, tilmed da den 15. September i Aaret 1677 var en Onsdag.

var Afskeden fra den skønne Arnoby vist heller ikke saa let. Her havde han jo straks følt sig hjemme, her havde han tilbragt nogle af sine lykkeligste Aar.

Ligesom Steno til Fods og levende af Almisser var valfartet til Rom, saaledes tilbagelagde han nu ogsaa — som han havde lovet — den lange Rejse Nord paa til Hannover til Fods og til Dels barbenet med Stav og Pose. Sidst i Oktober ankom han til Köln, hvor han blev modtaget paa det hjerteligste af den Apostoliske Nuntius Opizio Pallavicino, og i Begyndelsen af November naaede han sit Bestemmelsessted. Hertugen havde tiltænkt sin nye Biskop en glimrende Modtagelse; men Steno frabad sig ved Ankomsten enhver Æresbevisning og afviste Hoffolk og Stadsvogne, som kom ham i Møde. Han vilde efter Apostlenes Eksempel holde sit Indtog til Fods. Først efter at have forrettet sin Andagt i Kirken begav han sig til Hertugen for at gøre ham sin Opvartning.

Intet Under, at Steno ved sit fromme Levned snart blev skattet og elsket af alle i Hannover.[1]) Hvem der saa ham udenfor Kirken, vilde aldrig have genkendt Kirkefyrsten i ham. »Han levede og klædte sig, som om han var den fattigste Mand i Verden. Ja selv hans Prælatklædning bestod kun af Serge.« Endskønt Hertugen gav Steno en rigelig Gage, for at han kunde leve standsmæssigt, skænkede Biskoppen dog alt bort til de fattige. Da han intet mere havde at give bort, solgte han sit Sølvkors, sin Bispering og andre Værdigenstande. »Han sov paa en Halmsæk og fastede hver Fredag lige til Aften. Paa denne Dag gav han sin Middagsmad til en fattig, som han selv vartede ydmyg op ved Bordet.«

»Klokken fem om Morgenen stod alle i hans Hus op og havde en halv Time til at klæde sig paa. Derefter holdt man en Times Betragtning. Saa forelæste Biskoppen nogle Linier af Bogen om »Kristi Efterfølgelse«, som han skattede saa højt, at han altid havde den hos sig. Straks derefter

[1]) Epistolae externorum (Epistolae Principum 1677—1692) fol. 12, 13. I Jesuiterordenens Brevsamlinger.

gik man til den hellige Messe, som han ikke en eneste Dag undlod at læse, selv ikke under de heftigste Sygdomsanfald. ... Under Maaltidet var aandelig Læsning. Steno begyndte denne med den hl. Skrift, hvortil han knyttede nogle fromme og belærende Ord.... I Løbet af Dagen besøgte man ofte det helligste Sakramente. Før man gik til Hvile, blev der holdt fælles Aftenbøn og Samvittighedsransagelse over den forløbne Dag.[1])

Om Stenos Virksomhed berettes: »Han læste stedse den hellige Messe til stor Opbyggelse i den offentlige Kirke. Ofte, især paa Festdage, holdt han fra Altret en Prædiken, om Eftermiddagen een til paa Fransk, Tysk eller Italiensk, altid til den største Gavn for Sjælene. Han prædikede paa Fransk og Italiensk, da fremragende Stormænd fra Frankrig og Italien opholdt sig ved Hoffet.« »Hans Tanker var stedse rettet mod Guds Ære og Sjælenes Frelse. Fuld af Iver ilede han ind i fattige katolske Soldaters Barakker for at hjælpe dem i deres legemlige og sjælelige Nød. Den samme Kærlighed viste han mod fattige Lutheranere for at se, om han kunde vinde dem for Troen. Det lykkedes ham at redde mange i deres Dødstime.« Det forstaar sig af sig selv, at den fromme Biskops Formaninger gjorde et dybt Indtryk paa Hoffolkene. Om end de fleste ikke aabenlyst traadte over til den katolske Kirke, da Hertugen var sønneløs, og de maatte frygte for at faa en protestantisk Herre, saa var der dog mange, som satte sig ud over alle menneskelige Hensyn for at følge deres Overbevisning. Her gør vi især opmærksom paa den livlandske Adelsmand Johannes Rose, der var Kaptajn i den hertugelige Garde, men efter sin Konversion blev Stenos uadskillelige Ledsager i mange Aar. Han har efterladt sig en Række Optegnelser om Biskoppens Liv, som er en af de vigtigste Kilder for denne Periode.[2])

---

[1]) Sml. Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død 5, 9, 10.

[2]) Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død. Oversat af Vilhelm Maar. København 1906. Sml. ogsaa den tyske Udgave af denne værdifulde Kilde: Joh. Metzler, Nikolaus Steno. Ein hervorragender Asket der Neuzeit. Pastor bonus (Trier 1911) 347—353, 410—417.

Katolicismen vandt ved den nidkære Prælats Indflydelse betydelig Fremgang i Hannover. Han færdedes ogsaa jævnlig uden for Hannover i de spredte Smaamenigheder. »Han vilde imidlertid aldrig holde Vogn selv; men hver Gang, han havde Brug for en, laante Hertugen ham den med samt to Heste til Byen og seks til Landet.«[1])

Det kunde ikke undgaas, at Steno ved Hoffet blev trukket med ind i de Forsøg paa Forsoning mellem de forskellige Kirker, hvoraf man lovede sig saa meget, og i hvilke Leibniz saa ivrigt deltog. Steno gjorde det paa sin Maade: i sine Samtaler, i sine Skrifter, især i de ireniske, men formaaede ikke at udøve nogen særlig fremmende Indflydelse. Mange Prostestanter havde rigtignok den gode Vilje; men Petri Klippe, Anerkendelsen af den romersk-katolske Kirkes Læreautoritet, var og blev for dem en Anstødssten. Var disse Forsøg end i det store og hele resultatløse, saa blev de dog for enkelte den nærmeste Foranledning til Konversion, og det var Grund nok for Steno til at tage Del i dem.

Langt mere Nytte end med sine Religionssamtaler, ventede Biskoppen at gøre med sine apologetiske Afhandlinger og Skrifter. Derfor greb han atter til Pennen. Det er ganske vist kun faa Værker, som vi besidder fra hans Haand, men det er nok til »at sikre ham en ærefuld Plads iblandt det 17. Aarhundredes Irenikere. Han besad jo — som Leibniz rosende sagde om ham — to Egenskaber, der fremfor alt var nødvendige hertil: nemlig en sund Dom og Maadehold. En velgørende Aand hersker i Sandhed i disse Skrifter; og ikke mindre udmærker de sig ved en korrekt, klar og slaaende Fremstilling af den katolske Troslære.«[2]) Det Ry, som Steno erhvervede sig ved sine teologiske Skrifter, er ganske vist langt fra saa betydeligt som det, han allerede nød paa Grund af sine Ydelser paa Anatomiens og Geologiens Omraade, men dog stort nok til at skaffe ham et Navn i den religiøse Literatur.

---

[1]) Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død 9.
[2]) W. Plenkers, Der Däne Niels Stensen 140.

At Stenos Beviser for den katolske Kirkes Eneberettigelse fremkaldte en livlig Polemik med Protestanterne, er ikke forbavsende. Fremfor alt vakte hans lille Skrift »Granskning af Reformatorerne til at eftervise, at Sædernes Reformatorer har været af Gud, Troens og Lærens Reformatorer derimod ikke«, der 1677 udkom paa Latin i Florens og 1678 paa Tysk i Hannover, overalt den største Opsigt.[1]) Ikke blot i Tyskland, men ogsaa i Danmark rustede man sig straks til Forsvar for den truede Lutherdom. Den første, der nedlagde Protest, var Teologiprofessor Kristian Nold i København. Skønt Nold forsikrer, at han vil gaa ganske rolig til Værks, saa svarer hele den egentlige Afhandling til Biskop Hans Baggers hadske Forord. Alt, hvad der nogen Sinde er blevet forebragt imod den katolske Kirke, anføres her, forsynet med talrige Skriftsteder.[2])

Biskoppen undlod ikke at besvare sin Landsmands Smædeskrift med den tilbørlige Affærdigelse. Han offentliggjorde nemlig i Aaret 1679 et Skrift »Forsvar og videre Udvikling af Reformatorernes Granskning«.[3]) Samme Aar besvarede Nold dette i en ny Disputats uden dog nærmere at gaa ind paa Stenos Svar.[4]) Hermed endte denne Kontrovers.

---

[1]) Scrutinium reformatorum ad demonstrandum, reformatores morum in Ecclesia fuisse e Deo, reformatores fidei non fuisse a Deo (Florentiae 1677) 43—50. — Scrutinium Reformatorum. Das ist: Kurtzer und klarer Beweis, dass zwar diejenige Lehrer, so die verderbte Sitten und boeses Leben der Menschen in der Kirche Gottes zu verbessern getrachtet, von Gott gewesen; mit nichten aber die andere, so die Glaubens Lehre unrichtig erachtet, und zu verbessern gesuchet. Vor einigen Jahren in Lateinischer Sprache beschrieben. Und jetzo von einem Liebhaber der Warheit ins Teutsche uebersetzt. Hannover 1678. 12 SS. i 8°.

[2]) Disputatio prior contra plur. reverend. Dn. Nicolai Sthenonis, Episcopi Titianopolitani, Scrutinium reformatorum, Praeside Christiano Noldio, SS. Theol. Prof. Prim., Respondente Gerhardo Joachimi Bonsach Philos. Bacc. (Hafniae 1678) 1—16.

[3]) Defensio et plenior elucidatio scrutinii reformatorum. (Hannoverae 1679) 36 SS. i 4°.

[4]) Disputatio posterior contra Plur. Reverend. Dn. Nicolai Sthenonis Episcopi Titiopolitani etc. Scrutinium Reformatorum (Hafniae 1679) 17—40.

Heller ikke det ortodokse, protestantiske Tyskland forholdt sig ligegyldigt overfor Stenos Skrifter. Det sendte en af sine dygtigste Teologer, Jenaer Professoren Johann Wilhelm Bayer, til Felts imod ham. Hovedindholdet af hans temmelig fredelige og videnskabelige Afhandling er den Paastand, at den hellige Skrift er den eneste Troskilde, og at den modsatte katolske Lære derfor ikke kan opretholdes.[1]) Efter Bayers Mening vilde Steno aldrig være blevet Katolik, hvis han havde holdt sig til den hellige Skrift.

To Aar senere dukkede Johannes Sylvius atter op for at afsløre for hele Verden, hvilken »Sandhedselskende Mand« Biskoppen af Titiopolis var.[2]) Aabenbart var det ham saare ubehageligt, at Steno havde offentliggjort to Breve, som han »for fem Aar siden og derover« havde skrevet til Sylvius, »det ene om sin egen Omvendelse, det andet om samme Sylvius' uheldige Svar paa en dobbelt Fornuftslutning, der blev fremsat for ham.«[3])

Som Svar paa disse to Modstanderes Angreb udkom 1680 Stenos »Forsvar og videre Udvikling af Brevet om min egen Konversion.«[4]) I første Del gendriver han enkelte Beskyldninger, som man havde udslynget imod ham, og betoner paa ny Nytten af at studere Kirkehistorie til Bilæggelse af den religiøse Strid. I anden Del gaar Biskoppen

---

[1]) Dissertatio theologica, qua Dn. Nicolai Stenonis, ex medico Lutherano episcopi Pontificii Titiopolitani, hodie in Aula ducali Hannoverana degentis, argumenta praecipua pro deserenda religione Luthero-Evangelica et amplectenda Pontificia, in diversis schedis allata discutiuntur. Hanc Deo iuvante praeside Joh. Guilelmo Bayero ... ad d. 19. Oct. 1678 publicae ventilationi submittet Otto a Bielefeldt. Jenae 1678. 46 pp. i 4°.

[2]) Nicolai Stenonis Occasio sermonum cum Joanne Sylvio, ut et pro Romana Ecclesia demonstrationes, examinatae et correctae per Joannem Sylvium, Ecclesiasten Amstelodamensem. Amstelodami 1680. 68 pp. i 8°. Sylvius udgav 1682 en meget forøget Udgave af dette Stridsskrift, idet han nu tillige underkastede Stenos senere udkomne Bøger en lignende Kritik som de foregaaende.

[3]) Se ovenfor S. 37.

[4]) Defensio et plenior elucidatio epistolae de propria conversione. Hannoverae 1680. 67 pp. i 4°.

over til en Gendrivelse af den protestantiske Anskuelse med Hensyn til Udlæggelsen af den hellige Skrift. Han beviser først ved Hjælp af den hellige Skrift selv, at dens Indhold paa mange Steder er dunkelt og ikke kan udtydes rigtigt af Mennesket alene. »Den dermed forbundne eksegetiske Forklaring af de desangaaende Skriftsteder er klar, koncis og overbevisende, velbegrundet i Kirkefædrenes Lære.« [1])

Endnu før dette Skrift havde Steno offentliggjort en større Bog paa Tysk om Skærsilden, som er skrevet med Varme og Overbevisning.[2]) Professor Bayer havde nemlig i to af sine Disputatser angrebet Biskoppens mindre, latinske Afhandling om det samme Emne.[3])

At Steno foruden disse Sammenstød med protestantiske lærde ogsaa havde mangen lille Fejde at udfægte, forstaar sig af sig selv. Saaledes besidder vi f. Eks. en haandskrevet Beretning om tre religiøse Samtaler med Oversuperintendenten i Lüneburg Joakim Hildebrand, førte fra 16. Februar til 30. April 1680, altsaa efter Hertugens Død. Striden drejede sig, som saa ofte, fornemmelig om Altrets Sakramente og dets Indstiftelse. Til Bistand havde Steno den bekendte Jesuit Kaspar Sevenstern.[4])

Desuden efterlod Biskoppen en Række teologiske Afhandlinger i Manuskript. I en af disse giver han

---

[1]) W. Plenkers, Der Däne Niels Stensen 151.

[2]) Catholische Glaubens-Lehr vom Fegfeur, mit klaren Zeugnuessen aus dem H. Augustino bewehret; nebenst Entdeckung vier grober Irrthuemer des Dorschæi, indem er vorgibt, dass Bellarminus das Fegfeur aus den H. H. Vättern nicht habe erweisen können: Aufgesetzet bey Gelegenheit, da ein Vornehmer Lutherischer Theologus sonderlich aus dem Dorschæo behaupten wolte, dass der H. Augustinus kein Fegfeur geglaubet, sondern nur zweiffelhaft davon geschrieben habe. Hannover 1678. 44 SS. i 4°.

[3]) Tractatio de purgatorio, cum discursu, utrum pontificii an protestantes in religionis negotio conscientiae suae rectius consulant. Hannoverae 1678.

[4]) Colloquia tria cum D. Stenone et P. Sevenstern Jesuita a Joakimo Hildebrando. København, Universitetsbiblioteket, Fabricius' Samling Nr. 80 i 4°. — Sml. C. Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Tom. VII (Bruxelles et Paris 1896) 1161—1164.

et temmelig fuldstændigt Bevis for »Consensus liberi arbitrii cum gratia Dei ex sacra scriptura et publicis Ecclesiae precibus.« I en anden undersøger han, »Ob in Gottes wort könne gefunden werden ein klares Gebott, das alle gläubige unter zwey gestalter sollen communicieren.«[1]) Tre andre teologiske Afhandlinger, som Stenos Nevø Jakob Benignus Winsløw arvede efter Pariseren Abbé Mercier, synes at være gaaet tabt.[2])

Stenos Forfattervirksomhed indtog imidlertid kun en underordnet Plads i hans Dagsværk. Han kunde blot vie den de Fritimer, som hans egentlige Kaldspligter levnede ham. I det Breve, i hvilket Steno udnævnedes til apostolisk Vikar, var der blevet anvist ham det samme Omraade som hans Forgænger, nemlig »Hertugens Stater Braunschweig og Lüneburg, Byerne og Diøceserne Halberstadt, Bremen, Magdeburg, Mecklenburg, Altona og Glückstadt.«[3]) Paa Tilskyndelse af den Apostoliske Nuntius i Køln havde Steno under sit Ophold i Rom skrevet en udførlig Rapport om den katolske Missions Tilstand i sit Fødeland.[4]) I Kongregationens Møde af 17. Januar 1678 besluttedes derfor at udvide hans Myndighed ogsaa over hele Danmark.[5]) Den formelle Overdragelse skete to Maaneder senere ved Breve af 24. Marts 1678.[6])

Det store Ansvar faldt imidlertid Biskoppen for tungt, og han bad derfor allerede Aaret efter, den 13. Januar 1679, om Lettelse.[7]) Da Kongregationen saa, at hans Bøn om at

---

[1]) Manuscriptum Sverinense p. 111—157, 158—176. Schwerin, Katolsk Sognearkiv.

[2]) Sml. J. Metzler i Pastor bonus Bd. XXIII (Trier 1911) 416.

[3]) Joh. Frid. Le Bret, De Missione septentrionali et Vicariatu Hannoverano (Tubingae 1792) 12, 13.

[4]) Relazione della fede cattolica in Danimarca e particolarmente in Copenhaghen del Sigr. Stenone 1677. — S. O. R. Vol. 465 til Acta Congr. 1677, 6. Sept., Nr. 24. P. A.

[5]) Acta Congr. 1678, 17. Jan., Nr. 5. P. A.

[6]) Joh. Frid. Le Bret, loc. cit. 14.

[7]) S. O. R. Vol. 473 til Acta Congr. 1679, 15. Maj, fol. 114 Nr. 17. Pr. A.

befries for Ledelsen af Missionerne i Halberstadt, Magdeburg, Bremen og Mecklenburg var vel begrundet, gav den ham sammen med Kølns Nuntius det Hverv at foreslaa en dertil egnet Afløser.[1])

Dette Anliggende var endnu ikke ordnet, da der hændte noget, som gjorde en brat Ende paa Biskoppens Virksomhed i Hannover, som han havde tænkt sig skulde være Midtpunktet for hans Missionsvirksomhed. Hertug Johann Frederik, Grundlæggeren af og Hovedstøtten for Menigheden i Hannover, døde den 18. December 1679 paa en Rejse til Venedig i Augsburg, uden at efterlade sig en mandlig Tronarving. Da hans yngre Broder og Efterfølger, den protestantiske Hertug Ernst August, ikke vilde lade sin Hovedstad blive et Sæde for den katolske Propaganda, maatte Steno og Kapucinerne, som virkede i Hannover, i Maj 1680 forlade Byen.

»Fra nu af«, skriver A. D. Jørgensen, »er Nils Stensens historie en lidelseshistorie. Med et mod og en redebon hengivelse i Guds vilje, som ingen vil kunne negte sin beundring, gik han ad de stier, som førte ham stadig længere bort fra jordisk velvære og lykke. Gennem åringers savn og utrolige anstrængelser, ved afkaldet på alt, hvad der havde været hans livs lyst, og ved en selvforglemmelse i kærlighed til næsten, som synes at stå ved siden af de højeste idealer, førte han sit sidste og endelige bevis for, at han havde bygget sit hus på en klippe. Overfor denne livsførelses veltalenhed må alle konfessioners smålige kiv tie; det er selve den apostoliske alders enfoldige storhed, som her træder os imøde.«[2]) Vi kan ikke indlede Stenos sidste Livsafsnit med skønnere og mere dybt følte Ord end den ansete protestantiske Historikers.

Biskoppen levede efter Fordrivelsen fra Hannover endnu over seks Aar. Snart aabnede der sig et nyt Arbejdsfelt

---

[1]) Lettere della S. Congregazione 1679, Vol. 68, fol. 27v, 28v. Pr. A.

[2]) A. D. Jørgensen, Niels Stensen 203 f.

for ham i Diøceset Münster, hvor Fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg, der tillige var Biskop af Paderborn, regerede. I Efteraaret 1680 blev Steno givet denne udmærkede Prælat til Hjælp som Viebiskop.[1]) For desto bedre at kunne opfylde sine Embedspligter bad Steno Paven om Fritagelse for Forvaltningen af det store nordiske Vikariat. De allerede et Aar vakante Vikariater i Halberstadt, Magdeburg, Bremen, Schwerin og Mecklenburg blev derfor den 10. September 1680 overdraget til Ferdinand von Fürstenberg. Missionerne i Hannover, Hamburg og Danmark forblev Stenos.[2]) Han vilde ogsaa gerne have givet Afkald paa disse Omraader for mere uhindret at kunne vie sig sine Kaldspligter som Viebiskop; men Kongregationen mente ikke at burde opfylde hans Bøn derom.[3]) Som bekendt stiftede Fyrstbiskoppen Ferdinand von Fürstenberg den 22. Februar 1682 en større Grundkapital for at underholde 13 Missionspræster i Stenos Apostoliske Vikariat. Af disse skulde de tre have Ophold i Hamburg og to i hver af Byerne Lübeck, Glückstadt, Frederikstad ved Ejderen, Fredericia og Frederikstad i Norge.[4])

Steno fortsatte med sin vante Iver sit apostoliske Arbejde i den nye Stilling. Da de Hensyn, som han tidligere havde maattet tage til Hertugens Hof, nu ikke længere bestod, gik han et Skridt videre i Nøjsomhed og Selvfornægtelse. Han indskrænkede sin tidligere Husstand paa otte Personer til tre, en Almisseuddeler, en Tjener og en Kokkepige, og nød kun de tarveligste Spiser. Tidligere havde han fastet hver Fredag, senere ogsaa hver Onsdag; nu gjorde

---

[1]) Nunziatura di Colonia Vol. 56. Rom, Vatik. Arkiv.

[2]) Acta Congr. 1680, 30. April, Nr. 19; 2. Sept., Nr. 14. Pr. A. — Joh. Frid. Le Bret, loc. cit. 15.

[3]) S. O. R. Vol. 484 til Acta Congr. 1682, 22. Sept., fol. 24 Nr. 16; S. O. R. Vol. 485 til Acta Congr. 1682, 14. Dec., Nr. 22; S. O. R. Vol. 487 til Acta Congr. 1683, 3. Aug., fol. 158 Nr. 13. — Sml. Anton Pieper, Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen im siebenzehnten Jahrhundert 98.

[4]) Sml. J. Metzler, Die Apostolischen Vikariate des Nordens 56—60.

han det ogsaa om Mandagen og Lørdagen. Paa disse Dage nød han intet før Aften og da kun noget bart Brød og Øl. Gjaldt det om at fatte en vigtig Beslutning, forberedte han sig dertil ved at faste i tre paa hinanden følgende Dage; Middagsmaden, som man havde tilberedt for ham, lod han da hemmelig uddele til de fattige.

Steno foretog Visitationsrejserne i Bispedømmet til Fods, sædvanlig syv tyske Mil om Dagen.[1]) Opholdt han sig som Viebiskop i Münster, udførte han med største Iver og Nidkærhed sine Embedspligter. Kun skælvende lagde han Haanden paa de nye Præster af Frygt for, at der skulde findes en iblandt dem, der var uværdig og vilde gøre Kirken Skam.[2]) Som Domdekan var han stadig den første og den sidste i Koret.[3])

Klostret Ringe i Münster søgte Steno at gøre til et Mønster paa et Ordenshus, idet han bestræbte sig for at føre Søstrene til den størst mulige Fuldkommenhed i deres Stand. Hans Breve til Priorinden indeholder mange praktiske Vink, der den Dag i Dag er af den største Nytte for Ordenspersoner.

Et herligt Bevis paa Viebispens Sjæleiver er den smukke Instruktion, som han i Aaret 1683 sendte til Stiftets Sognepræster: »Præsternes Hoc age (Gør det), eller en klar Paavisning af, at en Sognepræst maa lægge al anden Syssel fra sig og stræbe efter sin Fuldkommengørelse for at kunne føre sine betroede Faar til den dem af Kristus beredte evige Frelse og Lykke.«[4]) Det er en indtrængende Opfordring til at vaage og bede, til en hellig Kamp mod sig selv og et ihærdigt Arbejde med Menigheden.

---

[1]) Sml. Karl Tücking, Geschichte der Herrschaft und der Stadt Ahaus Bd. II (Münster 1874) 19, 353.

[2]) Sml. Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død 5, 17.

[3]) Sml. A. Tibus, Geschichtliche Nachrichten über die Weihbischöfe von Münster 191—199. — Jul. Evelt, Die Weihbischöfe von Paderborn (Paderborn 1869) 127 f. — W. Richter, Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte. Erster Teil (Paderborn 1893) 106—118, 125—130, 133—137.

[4]) Kort Tid derefter blev denne lille Bog trykt paa Storhertugen af

Selv om Biskoppen var opfyldt af Kærlighed til og Velvilje mod andre, var han dog en streng Dommer over løse Sæder og en afgjort Fjende af alle Misbrug, som havde indsneget sig i Kirken. Fremfor alt dadlede han strengt det ukirkelige Liv, som mange Kanniker førte, og den simonistiske Handel med Beneficier.[1]) Steno lededes i sine Forordninger overfor Kirkens Klerus af de bedste og reneste Hensigter; dog synes han ikke altid tilstrækkeligt at have regnet med de bestaaende Forhold og var maaske for hurtig i sine Bestræbelser for at afskaffe forskellige Misbrug og Vaner, som man ganske vist ikke kunde billige, men som paa Grund af deres Alder ikke lod sig fjerne saa let og i saa kort Tid.

Vanskeligheder og Indsigelser udeblev derfor heller ikke, og Fyrstbiskoppens Død den 26. Juni 1683 gjorde Stenos Stilling fuldstændig uholdbar. Den 1. September valgte Kapitlet Kølns Ærkebisp Maximilian Heinrich, der allerede to Gange havde ansøgt om Münsters Bispesæde. Han var en Prins af den bayerske Fyrstefamilie Leuchtenberger[2]) og besad allerede tre Bispedømmer: Køln, Hildesheim og Lüttich. For deres aandelige Fornødenheder sørgede han kun lidt; deres verdslige Regering forekom ham langt vigtigere end deres aandelige Vel. Den politiske Magt, som han paa denne Maade vandt, benyttede han til at styrte sig ud i krigerske Foretagender, og det var derfor ikke underligt, at Viebiskoppen ikke vilde vide noget af dette Valg.[3]) I Rom

---

Toskanas Bekostning. Nic. Stenonis Parochorum hoc age, seu evidens demonstratio, quod parochus tenetur omnes alias occupationes dimittere et suae attendere perfectioni, ut commissas sibi oves ad statum salutis aeternae ipsis a Christo praeparatum perducat. Florentiae 1683. 84 SS. i 4°.

[1]) Reverendissimi Domini Episcopi Titiopolitani Suffraganei Monasteriensis relatio de statu istius dioecesis Sanctitati suae et Sacrae Congregationi facta. S. O. R. Vol. 487 til Acta Congr. 1683, 3. Aug., fol. 158 Nr. 13; fol. 239 Nr. 15. Pr. A.

[2]) Søn af Albrecht Leuchtenberger (1621—1688).

[3]) W. Richter, Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte 111—118, 133—137. — Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde Bd. LII (Münster 1894) 212—220.

stemte man overens med Steno og har aldrig stadfæstet Valget.

Under disse Forhold foretrak Viebiskoppen at gribe til Vandrestaven. Ferdinand von Fürstenberg havde i sit Testamente betroet ham den foreløbige Forvaltning af sine apostoliske Vikariater,[1]) og Propagandakongregationen kendte heller ingen, der var mere egnet dertil. Ved Breve af 25. Maj 1684 fik han derfor atter overdraget Forvaltningen af samtlige Vikariater i Norden og Nordtyskland.[2]) Biskoppen besluttede nu at tage Ophold i en By i et af disse Vikariater. Hans Valg faldt paa Hamborg, som laa omtrent i Midten af det Missionsomraade, han havde faaet anvist.

Det var atter et Trin nedad til endnu større Armod og Savn. Hans Levevis blev næsten uforstaaelig ussel. Hvad han kunde undvære af sine egne Indtægter, af Gaver og af den Understøttelse, han fik af Storhertugen af Florens, der stadig fulgte ham med den største Kærlighed, anvendte han til at lindre andres Nød. Desuden opløste han fuldstændigt sin Husstand og lejede sig ind hos fremmede Mennesker. Missionsvirksomheden udgjorde fra da af hans eneste Livsopgave. Til Fods og ikke sjældent under de største Savn gennemvandrede han Landet for at opsøge de fortabte, vække de ligegyldige og omvende Lutheranerne til den katolske Tro. Han prædikede meget med sit Ord, men endnu mere ved sit Eksempel. Til Trods for dette anstrengende Arbejde lod han ikke sit Legeme vederfares megen Omhu. Han ejede ikke engang en Seng, men sov paa en Stol og kun nogle faa Timer. Mere og mere formede hans Liv sig som et stadigt Martyrium. »Jeg fandt ham«, skriver Johannes Rose om disse Stenos sidste Leveaar, »uden Hus, uden Tje-

---

[1]) Steno til Paven, Münster den 2. Juli 1683. S. O. R. Vol. 487 til Acta Congr. 1683, 3. Aug., fol. 158 Nr. 13. Pr. A. — Joh. Metzler, Die Apostolischen Vikariate des Nordens 61.

[2]) Acta Congr. 1684, 21. Februar, fol. 68 Nr. 23; 2. Mai, fol. 5 Nr. 5. Lettere della S. Congregazione e di Mons. Segretario Vol. 73, fol. 96. Pr. A. — Joh. Frid. Le Bret, loc. cit. 15.

ner, blottet for alle Livets Bekvemmeligheder, mager, bleg og udtæret, men trods alt saa glad, at hans Ansigt alene indgød een Gudsfrygt. Han var klædt som en fattig, indhyllet i en gammel Kappe, som han bar baade Vinter og Sommer, og levede som en virkelig fattig i fuldkommen Tillid til Guds Forsyn, af hvilket han ventede sit Udkomme og sin Føde fra Dag til Dag. ... Han fastede hver Dag i Ugen lige til Aften, med mindre han var ganske overordentlig syg. Søndag, Tirsdag og Torsdag spiste han kun en mager Suppe med en Ret Urter, Grøntsager eller saltet Fisk; han nød aldrig Kød, Æg, Mælk eller fersk Fisk. Mandag, Onsdag, Fredag og Lørdag nød han kun bart Brød og Øl, som var hans daglige Drik. Vin kom aldrig i hans Mund. ... Om Natten sov han kun nogle Timer, fuldt paaklædt, i en Stol. Naar han pintes af sit sædvanlige Onde (en Mavesygdom), lagde han sig paa lidt Straa, uden dog at klæde sig af, og dækkede sig til med sin elendige Kappe eller med et gammelt Sengetæppe, der udgjorde alle hans Ejendele, og som han benyttede paa sine Rejser; thi Vinteren var den Tid, hvor han mest drog rundt og besøgte sine Missioner. Han rejste i aabne Fragtvogne, udsat for Sne og Regn, ved Nat og ved Dag, i disse Landes barske Klima, for hvilket han af Naturen var meget ømfindtlig, helt gennemisnet af Kulde, uden at han nogensinde kunde bevæges til at bruge Muffe eller Handsker. Han havde en vidunderlig Evne til at skjule sine Lidelser, for saaledes at undgaa al Medlidenhed og Indblanding. — Det var meget behageligt at underholde sig med ham, skønt Talen altid drejede sig om religiøse Emner. Han forstod udmærket at vende Betragtninger af enhver Art og over ethvert Emne til Guds Ære og Sjælenes Gavn. ... Saa godt som jeg har kunnet lære denne hellige Prælats ydre Fremtræden og hans Indre at kende i den lange Tid, jeg har haft den Lykke at leve sammen med ham, vover jeg at sige, at hans Tanke paa Gud og hans Liv i ham var næsten uden Afbrydelse og af den dybeste Inderlighed. Hans Glæde og hans Henrykkelse var synlige,

naar han drøftede gudelige Emner. Han gjorde det med saa megen Ynde og Lethed, at han bedaarede selv Anderledestroende, som ved hans Samtale ofte blev omvendt«.[1])

Det er sikkert vanskeligt at fælde en retfærdig Dom om Stenos uhyre Spægelser. Thi hvem er i Stand til at afgøre, hvad der maa tilskrives en højere Indskydelse, og hvad der maa betragtes som Følger af en maaske alt for stor Iver. Vi kan derfor heller ikke fordømme Biskoppens Strenghed mod sig selv, fordi han uden Tvivl var besjælet af den bedste Hensigt og vil have faaet sin Løn derfor. Men man kan heller ikke bebrejde dem noget, som opfordrede Biskoppen til Maadehold i sine Bodsøvelser, for at han desto bedre kunde forrette sit apostoliske Arbejde. Enhver Kristen, for hvem Selvfornægtelse ikke er nogen Daarskab, vil ganske vist give den protestantiske Litteraturhistoriker N. M. Petersen Ret, naar han mener, at man skal betragte Steensens Martyrliv med Ærbødighed.[2])

Steno fandt imidlertid i Hamborg kun liden Trøst og Opbyggelse. Mange elskede Biskoppen som deres Fader; men han havde heller ikke faa Fjender. Hans ufortrødne Anstrengelser for at mægle Fred i den katolske Menighed, hvor der var mange Rivninger, blev belønnede med Trusler og Undsigelser. Især klager han over den Mistro og Uvilje, som nogle Missionærer viste overfor ham. Alt dette har vistnok forstærket Stenos Ønske om at vende tilbage til Italien, i det mindste for nogle Aar. Efter at have hørt hans Grund gav Propagandakongregationen ham straks de dertil nødvendige Dispenser.[3])

Før Steno forlod Norden, vilde han dog endnu en Gang besøge sin Fædreneby for at tage Afsked med sine Venner og bestyrke Katolikkerne i deres Tro. Han havde allerede kort efter sin Ankomst til Hamborg tænkt paa at rejse til København. Straks efter Nytaar 1684 fik han udstedt

[1]) Sml. Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død 10—13.
[2]) Bidrag til den danske Literaturs Historie Bd. III, 213.
[3]) Acta Congr. 1685, 16. Juli, fol. 131 Nr. 33. Pr. A.

et Pas gennem det danske Kancelli[1]); men først paa Maria Himmelfartsdag 1685 kunde han tiltræde Rejsen.[2]) Steno meddelte under sit Ophold i København, som han den 9./19. September 1685 skriver til Kardinalpræfekten for Propagandakongregationen, hemmeligt mange Katolikker Firmelsens Sakramente, som disse maaske ellers aldrig vilde have modtaget.[3])

Den Apostoliske Vikar havde efter sin Hjemkomst til Hamborg i Sinde at rejse til Italien. Storhertug Cosimo havde til Hensigt at foreslaa ham til det ledige Bispedømme Livorno. Paa den anden Side ønskede Kurfyrsten af Trier den fromme Prælat til Viebiskop. Men Steno satte Lydigheden højere end disse lokkende Udsigter. Der frembød sig nemlig en uventet Lejlighed til at kunne gøre noget for Katolicismen i Mecklenburg, hvis Hertug Kristian Louis den 29. Oktober 1663 i Paris var vendt tilbage til Moderkirken.[4]) Endskønt Hertugen ikke havde Johann Frederiks kirkelige Sindelag, fulgte Steno glad Fingerpeget fra oven, i det Haab, at han, uafhængig af Hertugens Slotskapel, kunde oprette en fast Missionsstation og saaledes fra Mecklenburgs Katolikker afvende den sørgelige Skæbne, som havde ramt Hannover ved Hertug Johann Frederiks Død.

I en Skrivelse af 15. August 1685 tillod Hertugen Steno at leje sig en Bolig i Schwerin og afholde katolsk Gudstjeneste i Slotskapellet, men ikke at optræde som Biskop.[5]) I Begyndelsen af December 1685 begav Steno sig derfor som »almindelig Præst« til Schwerin. Her brugte han sine sidste Kræfter i den Sags Tjeneste, som han havde helliget sig. Her skulde han gaa endnu et Trin længere ned, før han havde udstridt. Steno lagde sin Bispeværdig-

---

[1]) Sjællandske Register udi anno 1683—1684, Nr. 33 fol. 387—388: 8. Januar 1684. København, Rigsarkiv.

[2]) Sml. Joh. Metzler, Die Apostolischen Vikariate des Nordens 63.

[3]) S. O. R. Vol. 494 til Acta Congr. 1685, 17. Dec., fol. 240 Nr. 25. P. A.

[4]) Acta Congr. 1685, 9. Sept., fol. 240 Nr. 25. P. A.

[5]) Concept i Mecklenburg-Schwerins Statsarkiv.

hed fuldstændig til Side og blev alt for alle. Det opofrende Sindelag, som han uafladelig fremmede hos sig selv og andre, blev mere og mere Drivfjederen til alle hans Gerninger og al hans Stræben. Biskoppen hengav sig dog ikke til alt for store Forhaabninger, men troede allerede at maatte give sig tilfreds, hvis han f. Eks. blot kunde opnaa blivende Kultusfrihed for Katolikkerne i Schwerin og Omegn.

Skønt Steno ogsaa i Schwerin førte en hel Række Protestanter tilbage til Moderkirkens Skød, saa maatte han dog som i Hannover gøre den sørgelige Erfaring, at mange ikke vilde blive Katolikker af Frygt for en protestantisk Efterfølger paa Fyrstetronen. Den Apostoliske Vikars Forhold til Hertugen blev desværre ikke uforstyrret. Andre Ubehageligheder udeblev heller ikke. Saaledes var f. Eks. den eneste katolske Præst, som foruden Steno levede i Schwerin, Augustinerpateren Stephani, meget lidende og dog tillige skinsyg paa ham, skønt Biskoppen, der selv var hjemsøgt af Sygdom og svækket af Spægelser, frivillig paatog sig al Møje for dem begge og med den største Omhu søgte at undgaa hver Rivning.

Dertil kom, at den katolske Religions Tilstand i Mecklenburg kun var lidet opmuntrende. De mange blandede Ægteskaber og Vanskeligheder f. Eks. med Hensyn til Børnenes katolske Opdragelse frembød kun daarlige Udsigter for den katolske Menigheds Fremtid i Schwerin. Virkeliggørelsen af det Formaal, for hvis Skyld Biskoppen var kommet til denne By, syntes at være langt borte.

Da Katolikkerne i Sachsen-Lauenburg, som ikke var blevet omtalt i Stenos Udnævnelsesbreve til Apostolisk Vikar, var fuldstændig overladte til sig selv, udvidedes hans Myndighed i Kongregationens Møde den 17. December 1685 ogsaa til dette Hertugdømme.[1]) Men Steno kunde ikke udrette noget i dette Land, og han stillede sig derfor den 13./23. November 1686 til Propagandakongregationens Disposition.[2])

[1]) Acta Congr. 1685, 16. Juli, Nr. 33. — S. O. R. Vol. 494 til Acta Congr. 1685, 17. Dec., Nr. 25. Pr. A.

[2]) S. O. R. Vol. 497 til Acta Congr. 1687, 13. Jan., Nr. 7. Pr. A.

Steno fandt sig i alt som en Guds Tilskikkelse og bar al Modgang og Lidelse med usædvanlig Taalmodighed. I en Bøn fra den Tid hedder det: »Aa, maatte jeg dog blive mættet med Haan og Vanære!« Og Herren bønhørte ham. Hans Lidelser skulde imidlertid allerede snart forvandles til evig Glæde.

Da P. Stephanis Sygdom i Begyndelsen af November 1686 forværrede sig, ilede Biskoppen til hans Sygeleje og veg hverken Dag eller Nat fra den døende Præsts Side. Denne Opofrelse blev den nærmeste Anledning til, at han selv fik sin Helsot. Næppe var Pateren stedet til Hvile, før Steno faldt i en yderst smertelig Sygdom, som han, svækket af Arbejde og Savn, Faste og Spægelse, ikke formaaede at blive Herre over.

Med fuld Hengivelse i Guds hellige Vilje og med rørende Taknemmelighed for sin Konversion imødesaa Biskoppen Døden. Desværre maatte han undvære den præstelige Bistand; thi den nærmeste Præst boede i Lübeck og kom for sent.

»Jeg føler en dyb Smerte over at skulle dø uden de sidste Sakramenter«, erklærede den døende Biskop. »Men jeg bekender for hele Verden, at jeg dør som oprigtig katolsk Kristen og i fuldstændig Underkastelse under den hellige Kirke. ... Jeg beder ydmygt alle dem, som jeg har krænket, om Tilgivelse, og jeg tilgiver af mit ganske Hjerte alle dem, som har fornærmet mig.«

Niels Steensen døde, som han havde levet, — som en Helgen. Fra det Øjeblik, han havde sluttet sig til den katolske Kirke, var han ikke veget tilbage for noget som helst Offer, naar det gjaldt om at bekende den katolske Tro og arbejde for dens Udbredelse. Tilbagekomsten til sine Fædres Tro betragtede han stedse som en af de største Gaver, Gud i sin Naade havde givet ham. Derfor følte han sig endnu i de sidste Øjeblikke af sit Liv forpligtet til af ganske Hjerte at takke derfor. »Jeg bringer dig, min Gud, min ydmygste Tak for den store Barmhjertighed, du har vist mig ved at kalde mig til den katolske Tro og at lede mig

ind i den Kirkes Skød, udenfor hvilken der ingen Frelse er.«[1]) Derefter henvendte Steno sig til Jesus og bad om Naade til at opvække fuldkommen Anger over alle sine Synder, og om Taalmodighed til at bære sine voldsomme Smerter. To Timer før sin Død lod han sine Trosfæller komme til sit Leje, formanede dem for sidste Gang til en kristelig Livsvandel, til Kærlighed og Endrægtighed og meddelte dem under Taarer sin sidste Velsignelse.

Derpaa bad Steno sine Venner om at bede Bønnerne for de døende. Efter Paakaldelsen af Frelserens Navn: »Jesus, vær mig en Jesus,« udaandede han den 26. November 1686, efter den nye Tidsregning den 6. December, lidt før Klokken syv om Morgenen.

Hans Træk antog snart en Skønhed, som ingen af hans Venner havde set hos ham tilforn. »Hans Ansigt«, siger Kaptajn Rose, »blev endog helt frisk og blomstrende, og uforlignelig skønnere end det var i hans levende Live, hvad der endog overraskede mange af de Lutheranere, som var komne af Nysgerighed for at betragte ham.«[2])

Den 6./16. December fandt den højtidelige Begravelse Sted. Kaspar Engelbert Schmal, der i fem Aar havde været Stenos Kapellan, men nu var Huskapellan hos den toskanske Resident i Hamborg, var kommet for at vise sin Biskop den sidste Tjeneste. For en talrig Tilhørerkreds holdt han den endnu bevarede, hjertelige, frimodige Ligtale over Teksten: »Kom, følger mig efter; jeg vil gøre eder til Menneskefiskere.« Matth. 4,19.[3])

Hertug Kristian Louis lod med al den Ære og Højtidelighed, som sømmer sig ved en Biskops Begravelse, Steno bisætte i Korsgangen i Schwerins Domkirke.

Steno havde i sine sidste Leveaar næret en stadig Længsel efter den blomstrende Stad ved Arno. Det var hans

---

[1]) Sml. Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død 17.

[2]) Sml. Joh. Rose, Nicolaus Stenos Liv og Død 19. — J. Metzler, Nicolaus Steno. Ein hervorragender Asket der Neuzeit 415.

[3]) Manuscriptum Sverinense, p. 43—110. Schwerin, katolsk Sognearkiv. — Acta Congr. 1687, 4. Aug., fol. 122 Nr. 16. P. A.

Haab engang at kunne vende tilbage dertil »for ligesom at få bod for al den kulde, han mødte i livet.«[1]) Men først efter Døden skulde dette hans Ønske gaa i Opfyldelse. Paa Storhertugen af Toskanas Forlangende blev den hellige Biskops

NICOLAUS STENO
Buste af Karl Christian Ernst Hartmann (1886).
Skt. Knuds Skole, Stenosgade, København.

jordiske Levninger ført til Italien og bisat i San Lorenzokirkens Hvælvinger i Florens sammen med Fyrsterne af Huset Medici. Et ukunstlet Marmorepitaphium viser Besøgeren Niels Steensens sidste Hvilested med følgende Ord:

[1]) A. D. Jørgensen, Nils Stensen 195.

»Nicolai Stenonis · Episcopi Titiopolitani · Viri Deo pleni · Quidquid mortale fuit, hic situm est · Dania genuit Heterodoxum · Hetruria Orthodoxum · Roma · Virtute probatum sacris infulis insignivit · Saxonia inferior · Fortem Evangelii assertorem agnovit · Demum · Diuturnis pro Christo laboribus aerumnisque confectum · Suerinum desideravit · Ecclesia deflevit · Florentia sibi restitui · Saltem in cineribus · voluit · A. D. MDCLXXXVI.« Paa Dansk: »Her hviler de jordiske Levninger af Niels Steensen, Biskop af Titiopolis, en Mand, der var opfyldt af Gud. Danmark fødte ham i Hæresiet, Toskana genfødte ham for den sande Tro, Rom hædrede ham, efter at have prøvet hans Dyd med Bispeværdigheden, Hannover lærte ham at kende som Evangeliets dygtige Forkynder. Endelig mistede Schwerin ham efter mange Arbejder og Lidelser for Christus. Kirken begræd ham. Florens vilde, at i det mindste hans Aske blev dets Eje. I Herrens Aar 1686.«

Mangen kan det vel synes vanskeligt i faa Ord at sammenfatte Betydningen af dette Menneskeliv, som saaledes fik sin Afslutning. »Den sygelige dreng i guldsmedboden på Købmagergade, studenten paa Københavns volde, den flittige gransker i Hollands læresale og i Spinozas stue, den geniale opdager i Toskanas bjerge, den fint dannede omgangsven af Italiens mest åndfulde mænd, den ydmyge konvertit, den fattige vejrslagne biskop på en holstensk fragtvogn, fortæret af sin glødende iver og dog strålende af den indre glæde i troens forvisning, — hvorledes skal alt dette kunne samle sig til et eneste billed, til en enkelt personlighed? Og dog er der en enhed og en dyb sammenhæng, som ingen kan miskende. Det er den samme bløde natur, den samme dristige ånd, den samme ubøjelige energi i tankens flugt, som sætter sit mærke på alt hvad han foretager sig, fra den første dag han fremtræder som selvstændig videnskabsmand, til den stund, da han lukker sit øje under bøn og paakaldelse.«[1])

[1]) A. D. Jørgensen, Niels Stensen 213.

Ja i Sandhed, foran os staar »en Mand, hvem alt jordisk var ligegyldigt, højere, aandelige Interesser derimod et og alt, der ikke kendte noget højere end at være i Besiddelse af Sandheden, at leve efter Sandheden, at forkynde og forsvare Sandheden. For Sandheden i Videnskab og Religion har Steensen levet, stridt og opofret sig.«[1])

[1]) W. Plenkers, Der Däne Niels Stensen 205.

IV. NIELS STEENSENS EFTERMÆLE

Niels Steensens Gerning gik snart i Glemme, især i hans Fædreland. Vel var der nogle, som mindedes hans anatomiske Opdagelser og hans Betragtninger over Jordens Forhistorie, nogle enkelte, som tænkte paa hans opbyggelige Levned. Navnet »Steno« blev i Virkeligheden snart »til en tom Lyd uden levende Billede.« Man gjorde sig ikke engang den Umage at samle den store lærdes Skrifter, hvorfor mange af dem endnu den Dag i Dag savnes i Danmarks Biblioteker.

Langt bedre gik det Steno i Udlandet. Derom vidner de Afhandler og Skrifter, som man i Tidens Løb har viet ham. Pladsen tillader os ikke at nævne dem alle sammen; vi nøjes derfor med i al Korthed at anføre de vigtigste af dem.[1])

Stenos første Biograf var hans Grandnevø, den berømte Konvertit og Anatom Jakob Benignus Winsløw[2]), der efter Bossuet har sin hellige Grandonkels Forbøn at takkke for den sande Tros Naade. Winsløws sikkert værdifulde Arbejde, som nu desværre er sporløst forsvunden, ligger til Grund for den korte Levnedsbeskrivelse, L. Blondel 1722 har udgivet som Tillæg til sin Bog om Helgenernes Liv.

---

[1]) Sml. vor Litteraturfortegnelse S. I ff.

[2]) Niels Steensen var Fætter til Winsløws Farmoder. M. K. Zahrtmann, Oplysninger om Niels Stensen 52, 61. Sml. J. Metzler, Jakob Benignus Winsløw. Nordisk Ugeblad Bd. LVIII (København 1910) 227—235, 243—250.

Et halvt Aarhundrede senere (1775) udkom i Florens en udførlig Biografi af Steno, forfattet af den italienske Præst Domenico Maria Manni. Denne Bog er især af Betydning paa Grund af det samlede Kildemateriale. Angelo Fabronis Skildring af Stenos Fortjenester for den medicinske Videnskab (1779) er af største Interesse for Fagmænd.

Først i det 19. Aarhundrede har Steno ogsaa i sit Fædreland faaet den fortjente Oprejsning. Den første, der gjorde opmærksom paa den fremragende Konvertit, var Teologen Jens Møller, Professor i København, idet han 1821 offentliggjorde flere Dokumenter angaaende Stenos Overgang til den katolske Kirke. Tre Aartier senere (1855) gav den ansete Litteraturhistoriker N. M. Petersen et vellykket Overblik over Stenos »indholdsrige Liv,« hvori han bemærker, at han »flere Gange har været langt mere grebet deraf, end det har kunnet komme til Syne« i den korte Afhandling. I Aaret 1865 udgav J. Wichfeld en udførligere Levnedsbeskrivelse af den berømte Videnskabsmand og Præst, et Skrift, der af Biskop Andreas Räss snart ogsaa blev oversat til Tysk. Kemikeren Emil Chr. Hansen skrev 1871 smukt om ham i Historisk Archiv. Steensens natur- og lægevidenskabelige Arbejder blev 1873 dygtigt og overlegent karaktiseret og bedømt af C. C. A. Gosch og V. Ingerslev. Det vigtigste danske Værk om Steensen er imidlertid ubestrideligt Geheimearkivar A. D. Jørgensens Mindeskrift (1884), som er forfattet med oprigtig Kærlighed og Begejstring. Det var dog ikke Jørgensens Hensigt at skrive en fuldstændig Biografi af den store Anatom og Geolog. Han vilde snarere skildre Stenos Forhold til Danmark og hans psykologiske Udvikling, der til sidst gjorde ham til Katolik, og det lykkedes ham fortræffeligt. En ædel Psykologi og en imponerende historisk Upartiskhed er Hovedfortrinene i det gennemgaaende grundige og objektive Skrift. Omtale fortjener endelig blandt danske Arbejder om Steno i det 19. Aarhundrede ogsaa Universitetsprofessor Julius Petersens Afhandlinger (1887—1902), der udførligt skildrer den store Anatoms Betydning.

I Tyskland agtede Pastor G. Behnes, der i Aaret 1869 havde skrevet en mindre Afhandling om Steno, at udgive en mere udførlig Levnedsbeskrivelse; men han døde, førend han havde kunnet virkeliggøre sit Forehavende. Det blev dog snart paa ny optaget af Wilhelm Plenkers, der i Aaret 1884 offentliggjorde et saare farverigt Billede af Stenos indholdsrige Liv. Dette Arbejde overgaar alle tidligere Skrifter, baade hvad Fuldstændighed og dadelfri Fremstilling angaar, og ikke mindst paa Grund af den omhyggelige og indgaaende Benyttelse af trykte og utrykte Kilder. Plenkers lader den berømte Dansker selv skildre sin Karakter og sit Livs Historie. Brudstykker af Stenos videnskabelige Arbejder, Citater af hans Breve eller af Korrespondancer, som andre samtidige førte med ham, fortrolige Ytringer o. s. v., føjer sig sammen til et lige saa tiltrækkende som sandhedstro Livsbillede af den berømte Konvertit. Værdifulde Fuldstændiggørelser af Stenos Arbejde for Missionerne i Danmark og Nordtyskland findes i Anton Piepers interessante Skrift: »Die Propagandakongregation und die nordischen Missionen im siebenzehnten Jahrhundert (1886).«

I det 20. Aarhundrede offentliggjorde Forfatteren af foreliggende Bog 1911 flere Afhandlinger om den berømte Konvertit som Videnskabsmand, Biskop og Asket saavel som om Fremstillinger af ham i Maler- og Billedhuggerkunsten. Adjunkt A. M. R. Krogsgaard holdt den 4. Marts 1924 i Selskabet for Efterslægten i København en meget smuk Tale om »Niels Steensen, en dansk Naturforsker fra det syttende Aarhundrede.« Endelig har Overbibliotekar Carl S. Petersen i 18. Hefte af »Illustreret dansk Litteraturhistorie« (1926) skrevet ganske udmærket om den store danske Videnskabsmand og Biskop.

Langt det skønneste Mindesmærke har Steno imidlertid selv rejst sig i sine Skrifter. Allerede 1855 skrev derfor N. M. Petersen, da han opfriskede Stenos Billede i sine Landsmænds Erindring: »En ny Udgave af denne Mands hos os lidet bekendte Skrifter vilde være en Vinding.«[1])

[1]) Bidrag til den danske Literaturs Historie Bd. III, 213.

Men først i dette Aarhundrede har Danmark afbetalt denne Gæld. Fremfor alt har Professor Vilhelm Maar i København gjort sig fortjent ved Udgivelsen af den store Anatoms og Geologs mest betydelige Værker. Først gjorde han 1902 sammen med August Krogh Stenos Prodromus, der nutildags er en litterær Sjældenhed af stor videnskabelig Interesse, tilgængelig i dansk Oversættelse for en større Læsekreds. Aaret efter (1903) udgav han en dansk Oversættelse af Stenos berømte Foredrag om Hjernens Anatomi, hvilket allerede J. B. Winsløw 1732 havde optaget i sit saa lang Tid klassiske Værk om det menneskelige Legemes Bygning. Den største Fortjeneste har Professor Maar erhvervet sig ved den i 1910 udkomne Pragtudgave af Stenos filosofiske Skrifter. Dette Værk indeholder samtlige ikke-teologiske Skrifter i kronologisk Orden. I Indledningen gives der en kort Levnedsbeskrivelse af den berømte Anatom, og Udgiveren gør især opmærksom paa hans store Betydning for Datiden og Nutiden. Teksten er meget omhyggeligt og samvittighedsfuldt behandlet. De forskellige Udgaver er sammenlignet og alle Varianter af Betydning meddelt. I Anmærkningerne har Dr. Maar leveret et betydningsfuldt Bidrag til en bedre Forstaaelse af Stenos Skrifter. Begge Binds Udstyrelse er i enhver Henseende mønsterværdig og svarer fuldtud til Indholdet. Derfor er dette Værk ganske særlig egnet til at gøre Udlandets lærde Verden opmærksom paa Niels Steensens naturvidenskabelige Skrifter. Forhaabentlig varer det ikke alt for længe, førend der ogsaa udkommer en Udgave af Stenos samtlige teologiske Værker, hvoraf de fleste den Dag i Dag er i høj Grad aktuelle.

Det, der hos fremragende Personligheder fængsler vor Opmærksomhed, er ikke saa meget deres ydre Skikkelse som deres Levned. Alligevel synes ogsaa nogle Oplysninger om de Billeder, der findes af Steno, at maatte være af Interesse.

I Ufficiernes berømte Portrætsamling i Florens findes et blodrigt, livsfrodigt Ungdomsbillede af Steno, malet med Mesterhaand af en ukendt Kunstner. (Se S. 39). Det viser

den berømte Anatom i hans Manddoms herlige og sjælfulde Skønhed. Det mørke Haar bølger i rige Lokker ned over Brystet, som dækkes af Doktorkaaben, og indrammer smukt det fintformede Ansigt, som helt beherskes af de sjælfulde Øjne. »I det skarpe Blik er den store Anatoms Aand samlet som i et Brændpunkt. ... Det er Forskerens Blik, der ser ud over det nærliggende og gransker i det fjerne. Det er Opdagerens skarpe Flammeblik, der straaler i disse Øjne, ikke glødende som Ild, men lysende af Intelligensens kølige Lue. Dette Blik ser Ting, som er usynlige for andre. — Men det er ikke det kølige Genskin af et i sit Indre uroligt Forskersind. Ud af de store, rolige Øjne lyser et elskværdigt, rent og beskedent Gemyt. Ud af dem taler en Mildhed, der er egnet til at indgyde og kræve Kærlighed. Der udgaar fra dem en stille, fortryllende Ynde, som tager Beskueren fangen.«[1])

De, der besøger Københavns Raadhus, vil genkende dette herlige og karakterfulde Hoved i det Kalkmaleri som findes, desværre i en ret mørk Krog, ved Borgertrappen. Det er et Værk af den norske Kunstmaler Emanuel Vigeland og blev fuldendt i Aaret 1905. Kunstneren fremstiller Steno som »anatomicus regius«, det eneste offentlige Embede, som den store Naturforsker har beklædt her i Landet. Det fine, fyldigt mejslede Ansigt omrammes virkningsfuldt af det rødlig blonde Haar, som i rige Lokker falder ned over Skuldrene. Den folderige Anatomkittel sammenholdes af et Læderbælte, men er ikke helt lukket, saa at man kan beundre Datidens klædelige Dragt: den grønne Frakke, de mørkerøde Knæbukser, Spændeskoene og de hvide Strømper. I venstre Haand holder Steno en Hjerneskal, medens den højre ledsager hans Foredrag med en forklarende Gestus. Den venstre Fod hviler paa en Forstening; desuden findes forneden til venstre en Bjergkrystal for at antyde Stenos Fortjenester af Geologien og Krystallografien.[2])

[1]) Joh. Metzler, Nicolaus Steno i Maler- og Billedhuggerkunsten 167.

[2]) Joh. Metzler, a. St. 170 f.

Ganske anderledes end Vigeland har en italiensk Kunstner fremstillet den berømte Forsker og Opdager. Han viser nemlig Steno i en katolsk Gejstligs prunkløse Dragt og giver forøvrigt Afkald paa alle Biting. Kun den lette italienske Rejsekaabe vil mangen nordisk Beskuer finde paafaldende. Dette Profilbillede er et Mesterværk i sin Art, »om end Ligheden med Ansigtstrækkene paa de ellers gængse Billeder næppe er særlig slaaende. Det fyldige Haar, der i saa mange Tilfælde maa tjene Forfængeligheden, er forsvundet, og kun de smaa, korte Lokker lader endnu ane, hvor smukt det har været i sin oprindelige Fylde. Kinderne, som endnu faa Aar i Forvejen var saa fyldige, er blevne magre som Følge af det strengt asketiske Liv. Ud af alle Ansigtstrækkene taler en ubøjelig Energi, der dog ikke bærer Præg af besk Strenghed; de forklares af en overmaade tiltalende Mildhed og Elskværdighed, af usigelig Ro i Sjælen og af indre Lykke.« [1])

Professor Vincenzo Consani, som 1882 fik det Hverv, at udføre det allerede omtalte Marmorepitaphium over den store Anatom og Geolog, har benyttet dette gamle, italienske Reliefbillede. (Se S. 26). Paa Stenos laurbærkransede Portrætmedaillon genkender Beskueren straks Trækkene i det gamle Relief, som først 1888 blev erhvervet af det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.[2])

Som Steno saa ud i de sidste Leveaar, saaledes har en desværre ukendt Maler foreviget Biskoppen straks efter hans Død paa et meget bekendt Brystbillede, som findes endnu den Dag i Dag i den katolske Præstebolig i Schwerin.[3]) »Kunstneren fremstiller Biskoppen i hans simple, violette Husdragt, med røde »Brandebourgs«, en lille Krave, hvide Manchetter og en violet Baret. Den højre Haand, der smykkes af Bisperingen med en blaa Sten i, omfatter det gyldne Pektorale, som hænger i en grøn Snor om hans Hals. Her

[1]) Joh. Metzler, a. St. 172.

[2]) Joh. Metzler, a. St. 172 f.

[3]) Om dette Billedes Kopier, bl. a. paa kirurgisk Akademi, (Sml. Titelbilledet), se Joh. Metzler, a. St. 175 f.

ved udtrykkes meget smukt Stenos heroiske Kærlighed til Kors og Lidelser. I Ansigtstrækkene spores tydeligt Virkningerne af de sidste Aars strenge Askese. Men dyb Sjælefred, stille Glæde og inderlig Andagt lyser ud af de helt aandeliggjorte Træk. Det korte, mørkebrune Haar, det næppe synlige Overskæg, den fint bøjede Næse og de sjælfulde, nøddebrune Øjne bidrager ikke lidt til at fuldstændiggøre Karakteristikken af hele Personligheden.«[1]) »Det er maaske ikke malet med Mesterhaand,« skriver Universitetsprofessor Julius Petersen meget træffende, »men det dybe, tankerige, gennemtrængende Blik, de udtærede, lidende Ansigtstræk, omgivne af det maleriske biskoppelige Ornat giver et Indtryk, som aldrig kan glemmes, naar man en Gang har set Billedet. Alt vidner om den i svære Sjælekampe vundne Forsagelse, hvis Martyrskær løfter hele Billedet op i en overjordisk Sfære.«[2])

Mindst bekendt af alle de billedlige Fremstillinger af Steno er sikkert den udmærkede Portrætbuste, som Billedhugger Karl Christian Ernst Hartmann i Anledning af 200 Aarsdagen for den store Forskers Død 1886 har modelleret efter Anvisning af Stenos tyske Biograf, P. Wilhelm Plenkers. (Se S. 66). Efter Fuldendelsen af St. Knuds Skoles Nybygning i København (1913) har Busten langt om længe faaet sin rette Plads over Skolens Hovedportal paa Hjørnet af Stenosgade.

Hartmann fremstiller den 48-aarige Biskop, som han optraadte i Schwerin, nemlig som almindelig Præst, i Rochet og med Baret paa Hovedet. Kun Bispekorset paa Brystet forraader, at han er mere end en almindelig Gejstlig. Med genialt Blik og en lykkelig Haand har Kunstneren i denne Broncebuste fastholdt alle de Træk, hvormed Historien har tegnet den store Biskops og Forskers Karakter. »Mundens, Næsens og Pandens skarpe, bestemte Træk saavel som de fastlukkede, smalle Læber viser en Viljestyrke, der overvin-

[1]) Joh. Metzler, a. St. 175.

[2]) Bartholinerne og Kredsen om dem 112.

der alle Hindringer. Blikket tyder paa en ren og glødende Sjæl, et følsomt og kærlighedsfuldt Hjerte. Paa de magre, næsten hule Kinder ser man tydeligt den strenge Askeses altopslidende Virkninger. ... Det er Manden paa Livets Middagshøjde, den lærde i Bevidstheden om sit Gransker-talent, Præsten, som er fuld af Nidkærhed. Det er den over al Maade strenge og bodfærdige Asket og dog igen den usigelig milde og kærlighedsfulde Sjælehyrde.«[1])

Saaledes har ikke blot Katolikker, men ogsaa Protestanter, ikke blot Udlændinge, men ogsaa Stenos egne Landsmænd søgt at yde hele den ualmindelige Personlighed Retfærdighed. Alligevel mener M. K. Zahrtmann, at Niels Steensen er »endnu stadig halvfremmed i sit Fødeland. Der er endnu langt frem, inden han, kendt og elsket i det danske Folks Omdømme, indtager den Plads, han trøstigt kan hævde jevnsides Tyge Brahe. Hans Mindestøtte bør rejse sig uden for Mineralogisk Musæum, stor og fremme i Dagen.«[2])

[1]) Joh. Metzler, Nicolaus Steno i Maler- og Billedhuggerkunsten 178.

[2]) M. K. Zahrtmann, Oplysninger om Niels Stensen 60.

NAVNEREGISTER

Altieri, Palutius, Kardinal 62.
Altona 54.
Amsterdam 5, 6.
Andersen, Vilhelm IV.
Arnolfini, Silvestro, Gesandt ved det florentinske Hof 31.
Augsburg 55.
Augustinus, den hellige 46, 53.
Bagger, Hans, Biskop 51.
Barbarigo, den salige, Kardinal 47.
Bartholin, Kristoffer 44.
— Rasmus, Professor 4.
— Thomas, Professor I, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 19, 21, 35, 38, 40, 41.
Bayer, Johann Wilhelm, Professor 52, 53.
Behnes, G., Præst I, 71.
Bellarmin, Robert, Kardinal 53.
Berlin 6.
Blaes, Gerhard, Professor 5, 6, 7, 8.
Blondel, L. I, 69.
Bologna 25, 26, 27.
Borch, Ole, Professor 4, 45 f.
Borelli, Giovanni Alfonso, Professor 20.
Bossuet, Jacques Bénigne, Biskop 69.
Brahe, Tyge, Astronom 40, 76.
Braunschweig 54.
Bremen, Stift 54, 55, 56.
Brüssel 38.
Brunsmann, Johannes, Rektor ved Herlufsholms Skole 41.
Campana, Domenico del I.
Capellini, Giovanni I, 25, 26, 27.
Carstensen, Jørgen, Renteskriver 3, 4.
Cenami, Lavinia Felice 31, 32.
Chrysostomus, den hellige 45.
Consani, Vincenzo, Professor 25, 26, 74.
Cosimo III., Storhertug af Toskana 36, 41, 44, 59, 61, 65.
Danmark 2, 34, 35, 37, 38, 40, 47, 51, 54, 56, 67, 69, 70, 76.
Dati, Carlo, Naturforsker og Kunsthistoriker 20.
Descartes (Cartesius), René, Filosof 5, 10, 11, 12, 18, 29.
Désor, Eduard, Professor 27.
Dorschæus, Johann Georg, Teolog 53.
Ductus Stenonianus 7.
Dunin-Borkowski, Stanislaus von, S. J. I, 11.
Eilersen, Jørgen, Rektor 4.
Elkjer, T. P. I, 16.
England 4.
Ernst August, Hertug af Hannover 55.
Evelt, Julius 57.
Fabroni, Angelo I, II, 70.
Ferdinand II., Storhertug af Toskana 20, 21, 36.

Ferdinand von Fürstenberg, Fyrstbiskop af Münster og Paderborn, Apostolisk Vikar af Halberstadt, Magdeburg, Bremen, Schwerin og Mecklenburg 56, 58, 59.
Florens 19, 20, 25, 26, 27, 31, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 51, 65, 66, 67, 70, 72.
Frankrig 4, 15, 35.
Fredericia 56.
Frederik III., Konge af Danmark 14, 34, 35.
Frederiksborg 74.
Frederiksstad ved Ejderen 56.
— i Norge 56.
Galilei, Galileo, Fysiker og Astronom 10, 20.
Glückstadt 34, 54, 56.
Golius, Jakob, Matematiker og Orientalist 10.
Gosch, Christian Carl August, zoologisk Litteraturhistoriker II, 25, 70.
Griffenfeldt, Peder, Greve af 3, 14, 15, 37, 42.
Halberstadt, Stift 54, 55, 56.
Haller, Albrecht von, Læge 5, 14.
Hamborg 56, 59, 61, 62, 65.
Hannover 42, 46, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 62, 63, 67.
Hansen, Emil Christian, Gæringsfysiolog II, 70.
Hartmann, Carl Christian Ernst, Billedhugger 66, 75.
Harvey, William, Fysiolog 12.
Hildebrand, Joakim, Oversuperintendent i Lüneburg 53.
Hildesheim, Stift 58.
Hintze, Vilhelm, Geolog IV, 23.
Hoffmann, Friedrich 25.
Holland 4, 6—14, 15, 29, 30, 35, 67.
Horne, Jan van, Professor 6, 7.
Humboldt, Alexander von 25.
Høffding, Harald, Filosof 11.
Ignatius, den hellige 43.
Ingerslev, Vilhelm, Læge II, 70.
Innocens XI., Pave 46, 47.
Innsbruck 35.
Isaurien 47.
Italien 2, 19, 31, 32, 41, 46, 61, 62, 67.
Jakobæus, Holger, Læge 24, 38, 44.
Jacobsen, Matthias, Professor 15.
Jena 52.
Johann Frederik, Hertug af Hannover 42, 46, 48, 49, 53, 54, 55, 62.
Jørgensen, Adolf Ditlev, Historiker II, 15, 19, 31, 32, 34, 35, 37, 55, 66, 67, 70.
Kalvinister 29, 45.
Kepler, Johannes, Astronom 10.
Kitzerov, Jakob, Guldsmed 38.
Klinkhardt II.
Köcher, Adolf II, 38.
Köln 30, 31, 48, 54.
Kristian IV., Konge af Danmark 3.
— V., Konge af Danmark 37.
— Louis, Hertug af Mecklenburg 62, 63, 65.
Krogh, August, Fysiolog 23, 72.
Krogsgaard, A. M. R. II, 9, 21, 27, 71.
København 3, 14, 37, 38, 61, 67, 73; Vor Frue Skole 4, 10; Universitetet 4, 10, 14, 29, 37—42, 51; katolsk Menighed 37, 38, 61, 62; Stenosgade 66, 75.
Le Bret, Johann Friedrich, Historiker 54, 56, 59.
Leibniz, Gottfried Wilhelm, Filosof 24, 50.
Leiden 6, 7.
Leopold af Toskana 20.
Lesle, Peter, Guldsmed 3, 14.
Leuchtenberger, Albrecht 58.
Livorno 19, 30, 62.
London 5.
Ludvig XIV., Konge af Frankrig 16.
Lübeck 56, 64.

Lüneburg 53, 54.
Lüttich, Stift 58.
Lugo, Girolamo Baroni da, O. F. M., Inkvisitor 33.
Maar, Vilhelm, Professor, Medicinalhistoriker II, IV, 7, 8, 13, 18, 19, 21, 23, 35, 36, 40, 41, 44, 46, 49, 72.
Maccioni, Valerio, apostolisk Vikar af Hannover 46, 47, 54.
Magalotti, Lorenzo, italiensk Diplomat 20, 41.
Magdeburg, Stift 54, 55, 56.
Malpighi, Marcello, Anatom og Fysiolog 20.
Maltesen L. III.
Manni, Domenico Maria, Præst III, 70.
Maria Flavia, Søster 31, 47.
Maximilian, Heinrich, Ærkebiskop af Köln 58 f.
Mecklenburg 54, 55, 56, 62, 63.
Medici, Fyrster af Huset 66.
Mejer, Otto III.
Mercier, Abbé 54.
Metzler, Johannes, Præst og Historiker III, 3, 27, 46, 49, 54, 56, 59, 62, 65, 69, 71, 73, 74, 75.
Milano 36.
Münster, Stift 56, 57, 58.
Munkeholm ved Trondhjem 15.
Møller, Jens, Professor III, 70.
Nerli, Kardinal, Ærkebiskop af Florens 46.
Neuburger, Max III, 7, 12, 14, 21.
Nielsdatter, Anna 3, 15.
Nold, Kristian, Professor 51.
Ostenfeld, Kristian, Professor 4.
Pagel, Julius III, 7, 12, 14, 21.
Pallavicino, Opizio, Ærkebiskop af Ephesus, Nuntius i Florens 37, 38; Nuntius i Köln 38, 48, 54, 55.
Paris 5, 16–19, 30, 62.
Paulli, Jakob Henrik, Professor 14, 15.
Paulli, Simon, Professor 4, 38.
Pedersen, Steen, Guldsmed og Vintapper 2, 3.
Petersen, Carl S., Overbibliotekar IV, 10, 71.
Petersen, Julius, Medicinalhistoriker IV, 4, 70, 75.
— Niels Matthias, Litteraturhistoriker IV, 61, 70, 71.
Pieper, Anton, Historiker IV, 56, 71.
Pisa 20.
Platter, Felix, Naturforsker 5.
Plenkers, Wilhelm, S. J., Præst IV, 33, 44, 47, 50, 53, 68, 70, 75.
Räss, Andreas, Biskop IV, 70.
Redi, Francesco, Naturforsker og Filolog 20.
Resenius, Peter Hansen, Historiker 3.
Reusch, Franz Heinrich IV.
Ricci, Michel Angelo, Kardinal 20.
Richter, Wilhelm IV, 57, 58.
Rijnsburg 11.
Ringe, Kloster 57.
Rolfink, Werner, Professor 5.
Rom 20, 32, 37, 38, 46, 48, 54, 67.
Rose, Johannes, livlandsk Adelsmand IV, 49, 50, 57, 59, 60, 61, 65.
Rørdam, Holger Frederik 4.
Sachsen-Lauenburg 63.
Savignani, Emilio, S. J. 32.
Schmal, Kaspar Engelbert, Præst 65.
Schmidt, Ludvig V.
Schumacher, Peder, se: Griffenfeldt, Greve.
Schwerin 1, 30, 54, 62, 63, 65, 67, 74, 75.
Sevenstern, Kaspar, S. J. 53.
Sophie Amalie, Enkedronning 42.
Sommervogel, Carlos, S. J. 53.
Spinoza, Baruch de (lat. Benedikt) Filosof 5, 11 f., 29, 45, 67.
Steensen, Anna 35.

STEENSEN, NIELS
Levnedsløb: Navn 1 f.; Fødsel 3; Forældre 3; Søskende 3; Skoleundervisning 4; studerer Anatomi 4, 5, 6, 7—10, 12—15, Matematik 4, 10 f., Filosofi 5, 11 f., Geologi 22 ff., 34, 36, 42, Teologi 31 ff., 36 f., 42, 43; Doctor i Medicin 16, 73; Medlem af Academia del cimento og della crusca 20; storhertugelig Medicus i Florens 20—37; Anatomicus regius i København 37—41, 73; Opdrager af Arveprins Ferdinand af Toskana 41 f. — Undersøger Hjertets og Musklernes Struktur 7, 12 ff., 21; Kirtlernes Bygning og Betydning 5 ff., 9 f.; Hjernens Anatomi 17 ff.; Æggestokkens Betydning 21; foretager Dissektioner 14 f., 16 f.
Konversion: religiøs Grundstemning 4, 9 f., 10, 29, 40, 42; Tvivl 11 f., 12, 29 ff.; Overgang til den katolske Kirke 5, 11, 29—42, 64 f., 70; aflægger den katolske Trosbekendelse 33.
Præst 1, 43—47, 74, 75, 76; Biskop af Titiopolis 1, 47, 74 f., 75; Bispevielse 47; Apostolisk Vikar af Nordtyskland 47—50, 54 f., 56, 59, 71, af Danmark 54, 56, af Sachsen-Lauenburg 63; meddeler Firmelsens Sakramente i København 61 f.; Viebiskop af Münster 56—59; Sygdom 60, 63, 64 f.; Død 1, 64 f., 67, 75; Begravelse i Schwerin 65; bisættes i Florens 66 f.; Mindesmærke i Florens 25, 26, 27, 74.
Steensens Ophold forskellige Steder: Amsterdam 5 f.; Florens 19 ff., 25—34, 41 f., 43—48, 65 ff.; Hamborg 59 ff.; Hannover 48—55; Holland 5 f., 6—14, 16, 35; Innsbruck 35; København 1—4, 14 f., 37—42, 61 f.; Leiden 6—14, 16; Münster 56—59; Paris 16—19, 35; Pisa 19; Rom 19, 47; Schwerin 62—66; Sydfrankrig 16 f.
Steensens Skrifter 69, 71 f.; anatomiske 7, 8, 10, 11, 13, 18, 19, 21, 27, 35, 40, 72; geologiske 22, 23, 24, 34, 35, 36, 72; teologiske 11, 30, 32, 35 f., 36 f., 37, 41, 44 ff., 46, 50—53, 57 f.; utrykte Skrifter 42, 53 f.; Steensens Sprog 8.
Steensens religiøse Liv 42, 43, 46 f.; Beskedenhed 17 ff., 47, 62; strenge Bodsøvelser 56 f., 59 ff., 63; Kærlighed mod fattige 43, 44, 48, 49, 59 f.; Nøjsomhed 55, 56, 59, 62 f.; kirkeligt Sindelag 45, 64 f.; Sjæleiver 44, 45, 49, 56, 57, 59; Trosiver 46, 49.
Steensens Betydning: 1, 27 f., 67 f., 72; Forsker og Opdager indenfor Anatomien 1, 3, 5—10, 12 ff., 17 ff., 35, 47, 50, 67, 70, 71, 73, 74, 75 f.; Grundlægger af Geologien 1, 22 ff., 25 ff., 34 ff., 42, 50, 69, 70, 71, 73, 74; fremmer Krystallografien 24, 73; Mindesmærke i Palæontologien 27; Ireniker 50—54; Asket 1, 43 ff., 46 f., 47, 48 f., 55, 59 ff., 62 f., 64, 69, 70, 71, 74, 75 f.; Sproggeni 16, 47, 49; glemmes i to Aarhundreder 1, 69; — Steensens Fremstilling i Maler- og Billedhuggerkunsten 26, 39, 66, 71, 72—76.
Steno, Nikolaus, se: Steensen Niels.
Stephani, Augustinerpater 63, 64.
Svammerdam, Jan, Zoolog og Biolog 16.
Sverige 4, 38.
Sylvius, Frants de la Boë, Professor 6, 16.

Sylvius, Johannes, Præst 11, 35 f., 36 f., 45, 52 f.
Thévenot, Melchisedech 16.
Thomsen, Anton, Filosof 33, 44.
Tibus, A., Præst V, 57.
Titiopolis 47, 52, 67.
Toskana 19, 20, 22, 34, 67.
Trier 62.
Trotti, Lorenzo, Ærkebiskop af Carthago, Nuntius i Florens 33.
Trutwin, Tillman, Anatom og Konvertit 44.
Tücking, Karl 57.
Tyskland 2, 51, 52.
Venedig 55.
Vicenza, Provins 27.
Vigeland, Emanuel, Kunstmaler 73.
Vinding, Rasmus, Professor 14.
Viviani, Vincenzo, Matematiker 20.
Vogt, Carl, Naturforsker 25.
Weimar 5.
Werner, Abraham Gottlob, Mineralog 25.
Wharton, engelsk Anatom 7.
Wichfeld, J. V, 70.
Winsløw, Jakob Benignus, Anatom og Konvertit V, 54, 69, 72.
Zahrtmann, Marcus Kofoed V, 4, 69, 76.
Zittel, Karl Alfred von V, 22, 23, 24, 25, 27.
Østrig 35.